ئەمىن ۋاھىدىي خاتىرىلىرى

نەشرگە تەييارلىغۇچى
ئابدۇلجېلىل تۇران

2002 - يىل 5 - ئاي ئىستانبۇل

چىنلىقلار تارىخلىرىدا ، بىز تۈركلەرنى ئىستىبلاچىلار ، باسمىچىلار دەپ ھەردائىم يۈرتىمىزنىڭ ئەمىن بولالماسلىقىدىن شىكايەت قىلىپ ، يۈرتلىرىنى مۇھاپىزەت قىلىش ياكى قىلالماسلىق خەۋپىدە بولۇپ ، مەشھۇر سەددى چىننى سوققان ھالدا ، ئەجەبا ، بەزىلىرىمىز چىنلار بىزنى ئىككى مىڭ يىل ئىدارە قىلغانلىقىنى ئېيتىپ ، كەلگۈسىدىمۇ شۇنداق بولىدىغانلىقىنى گۇمان قىلىپ يۈرىدۇ . ۋە ھالەنكى چىنلارغا ئۇزۇن يىللار پايتەخت بولغان مەشھۇر بېيجىن شەھرىنى بىز تۈركلەرنىڭ بىنا قىلغانلىقىدا ھېچ شۈبھە يوقتۇر.

بىزنىڭ نەچچە يىللاردىن بېرى مەھكۇملۇقتا قالغانلىقىمىز ۋە بۈگۈنكى كۈندە يۈرتىمىزنىڭ دۈشمەن قولىدا بولۇپ ، پاجىئەلىك بىر ھالەتتە تۇرغانلىقىنى ئىنكار قىلمايمىز. ئەمما بۇ ئاتمىش يىللىق ئاسارەتىمىز جەريانىدا چىنلارغا قارشى قوزغىلىشىمىز ، ئۇ يولدا بەرگەن قۇربانلىرىمىزنى ۋە خەلقىمىزنىڭ ئىستىبلاچىلارغا بولغان نەپرىتىنى ، چىنلىقلارنىڭ يۈرتىمىزنى ، ئۇلۇسىمىزنى ئۆزلەشتۈرۈش يەنى چىنلاشتۇرۇش سىياسەتلىرىنى رەت قىلىپ ، مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشتۈرمىگەنلىكى ، ئازرۇلىرىمىزنىڭ ئەمەلگە ئېشىشى ، ئەجنەبىلەرنىڭ مۇۋەپپەقىيەتسىزلىكى بولماي نىمە ؟

چىن جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن باشلاپ تۈركىستاندا ھۆكۈمەت بېشىغا چىقىۋالغان ئەبلەخ ياڭزېڭشىڭدۇر . بۇ ياڭ تۈركىستانغا 14 يىل ھاكىم بولدى. بۇنىڭ ھاكىملىق دەۋرىدە يۈرتىمىزغا كەلتۈرگەن ۋەھشى ، ئىستىبداتلىرىنى ئازراق ئەسلەپ ئۆتىمىز .

ياڭ ، تۈركىستان ھاكىملىقىغا ئېرىشىپ بولۇپلا ، ئالدى بىلەن تۈركىستان خەلقلىرىنى يوق قىلىشقا كىرىشتى. يوق قىلىش بىلەنلا توختاپ قالماي تۈركىستاننىڭ پارلاق ئەۋلادلىرىغا مىڭ تۈرلۈك بۆھتانلارنى چاپلايتتى. مەسىلەن : دىنسىز ، ئۇ يا بۇ بىلەن ئەيىبلاپ خەلقىمىزنى نەپرەتلەندۈردى . تەپتارتماستىن ئۆلتۈردى. خەلقىمىزنى ئىمكان قەدەر مەدەنىيەتتىن ، مائارىپتىن يىراق تۇتاتتى . دېمەك ، پۈتۈن تۈركىستاندا بىرەر ئىپتىدائى مەكتەپ ، بىرەر مەتبە قۇرۇش قەتئىي چەكلەنگەن بولۇپ ، بولسا ئىككەن دەپ سۆزلەشمۇ ئېغىر جىنايەت ئىدى.

تۈرك ئىرقىغا مەنسۇپ بولغان بىرەر مۇساپىرنىڭ يۈرتىمىزدا تۇرۇپ قېلىشىغا رۇخسەت قىلمايتتى . مەجبۇرى كىرىپ قالغانلارنى تۈركىستان خەلقىگە مىللىي تۇيغۇ سىلىپ قويمىسۇن ، دەپ توختاتماي قوغلاپ چىقىراتتى.

ئۇ ياڭ ، تۈركىستان ئىقتىسادىغا ئۆزى ھاكىم بولغان دەۋردە غايەت يامان بىر ھالغا كەلتۈردى. دېمەك قەغەز ، لاتىدىن پۇل ياساپ « تىزە » دەپ نام بېرىپ ، مەجبۇرى ئىشلىتىپ ، پۈتۈن تۈركىستاننىڭ ئالتۇن ، كۈمۈشلىرىنى ئۆز يۈرتىغا تۇشۇپ كەتكەندىن باشقا ، تۈركىستاننىڭ پۈتۈن تىجارىتىنى روسلارغا باغلاپ بەرگەن ئىدى.

ياڭنىڭ تۈركىستاننى 14 يىل ئىدارە قىلالىشىدىكى سىياستى ، ھەر بىر شەھەردە بىر - ئىككى پۇلدار ، بىر - ئىككى موللىنى ئۆزىگە ئىتائەت قىلدىغان مۇخلىس قىلىۋالغانلىقىدۇر. تۈركىستانلىقنىڭ ھەقىقىي دۈشمىنى بولغان ياڭ بەزى بىر مىللىتىنى تونىمىغان شەخسلەر بىلەن ، نەفس ئەۋۋارىسى ، شەخسىيەتچىلىكتە بىر پىكىردە چىقىپ قالغانلىقىدىن بىرلىشىپ كەتكەن ئىدى . ياڭنىڭ پايدىسى ئۈچۈن تەشۋىق قىلىشتى. ئۆزىمىزنىڭ قان دۈشمىنىمىز بولغان ياڭنى ئادىل ، مۇسۇلمان، دەپ سۈپەتلەپ يۈرگەنلەرمۇ بولدى . ياڭ مەقسىتىگە يەتكىنىگە خوش ، بەزىلەر ئۆزىنىڭ شەخسى مەنپەئەتى ئۈچۈن ئاۋارە. يىلە قۇرتى يىگەن ياپرىقىغا خوش ، مۇستەبىت باي يىلەنىڭ تەييارلىنىشىغە خوش!

بىزنىڭ دىنىمىزنىڭ ھەق ۋە راستلىقىغا ئىشەنگەن ياڭ ، دىنىمىزدا چەكلەنگەن چىنلارغا مەخسۇس مەنھۇس (   ) ، شۇملۇقلىرىنى يۈرتىمىزدا جارى قىلىش ئۈچۈن ئاز كۈچ سەرپ قىلمىدى . شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئۇلارنىڭ ئادىتى بولغان مەنھۇس ـــ گۆرە خانە ، پاھىشە ، ئەپيۇن ، قىمار كەبى قىلمىشلارنى ئۆزلىرى توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان يەرلىرىدىلا يولغا قويالىدى . دىنىمىزدا ئەمر قىلىنغان مەدەنىيەت ، مائارىپ ، تەرەققىيات ۋە ئىلىم - پەنلەردىن خەلقىمىزنى مەھرۇم قىلغان « ياڭ » نىڭ سۆزىگە قانچىلىك ئىشەنگىلى بولىدۇ ؟

ياڭ   نىڭ نىيىتى ، قىلغان ئىشى ، قانچىلىك شۇملۇق بولسا ، خەلقىمىزنىڭ ياڭ ۋە چىنلارغا نەپرىتى شۇ قەدەر ئارتقان ئىدى . دېمەك ، تۈركىستاندا ئومۇمىي خەلق ئىچىدە بىر - بىرىنى دەشنام قىلىش ۋە ھاقارەتلەشكە توغرا كەلگەندە ، خىتاي   دېسە دەرھال غەۋغا بولۇپ ، قازى مۇپتىلار ئالدىغا كېلىشەتتى . چىنلىقلار بىلەن بېرىش - كېلىش قىلىپ يۈرگەن خەلقلەرنى شۇنداق پەس كۆرەر ئىدىكى ، ئۇنداق كىشىنىڭ ئوغلىغا قىز بېرىلمەس ئىدى ، قىزىنى ئەر ئالماس ئىدى . شۇنىڭ ئۈچۈنكى ، خىتايچە مەكتەپتىن يەرلىك خەلق بەك نەپرەت قىلىپ ئۇنىڭدا ئوقۇماس ئىدى . خىتاي مەكتىپىدە ئوقۇشنى ئۆلمەك ، بەلكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق ئېغىر بىلەتتى . بۇنى بىلىپ يەتكەن چىنلار ھەربىر شەھەردە بىردىن چىنچە مەكتەپ ئېچىپ قويۇپ ، خەلقنىڭ باللىرىنى مەكتەپكە كېلىشكە مەجبۇرلاپ ، قورقۇتۇپ كۆپلەپ پۇل يىغىۋالاتتى . دېمەك ، بۇلارنىڭ مەكتىپى ئوقۇتۇش نىيىتى بىلەن بولماستىن ، پۇل تويلاشنىڭ ۋەسىلىسى ئىدى.

ياڭنىڭ مۇستەبىتلىكىگە قارشى چىقىپ ، قۇربان بولغان مۇجاھىدلىرىمىزنى ئەسلىگىنىمىزدە خەلقىمىزنىڭ ئاسارەتكە قانداق قارىغانلىقى ئوچۇق مەلۇمدۇر . ياڭنىڭ 14 يىللىق دەۋردە قۇربان بولغان مۇستەقىللىق كۈرەشچىلىرىدىن بىرى تۆمۈر خەلپەدۇر . قۇمۇل تىغىدىن قوزغىلىپ كۆپ مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشكەن ، ياڭ قۇرال كۈچى بىلەن ئۇمىدىنى ئۈزگەندە ، ئۆزىنىڭ بىر يۇرتلىقى مايۇنەن دېگەن تۇنگاننى تۆمۈر خەلپىنى ئالداپ ، كېلىشىم قىلىشقا ماقۇل قىلىش ئۈچۈن قەشقەرنىڭ   تىتەي   (باش قۇماندان) لىقنى بېرىشنى ۋەدە قىلىپ ، قۇمۇل تىغىغا چىقىرىدۇ . بۇ تۇنگان بېرىپ قۇرئان تۇتۇپ قەسەم قىلىپ ، تۆمۈر خەلپىنى بۈيۈك بىر ۋەزىپە بېرىش ۋە قوراللىرىدىن ئايرىماسلىق ۋەدىسى بىلەن غاپىل قىلىپ ، ئۈرۈمچىگە ئېلىپ كېلىدۇ. سادە دىل تۆمۈر خەلپە ئازراق كۈن كۆرۈپ زالىم ياڭنىڭ قولىدا شەھىد بولىدۇ . دىنىنى قىممەت باھا يارالقان   ما يۇنەن   قەشقەردە نەچچە يىللار قانخورلۇق ھايات كەچۈرۈپ ، ئېخىرى يەنە شۇ ياڭنىڭ ئىشارىتى بىلەن ماشاۋۇ تەرىپىدىن بالىسى بىلەن بىرگە ئېچىنىشلىق ھالدا ئۆلتۈرۈلۈپ تۈگەيدۇ .

شۇنىڭدەك ، مۇھىيىددىن ئىشان ، لۇۋگا دەپ مەشھۇر بولغان ئابدۇلجېلىل بېك ، ئامىر ، كازىم بېك ۋە تۆمۈر نىياز چىلانلار، بۇلار قاراخوجا ، ياڭخى دېگەن كەنت يىگىتلىرى بولۇپ ، ئىنقىلاب قىلىپ ياڭنىڭ ئالدامچىلىقلىرىغا ئالدىنىپ ، مەقسەتلىرىگە يېتەلمەي قۇربان بولغان يىگىتلىرىمىزدۇر . بۇلارنىڭ ئىنقىلاب ئەھۋاللىرىنى يازىدىغان بولساق ، ھەر بىرى بىردىن كىتاب بولىدۇ .

ئالتايدىن زۇقا ھاجى ، كۇچادىن مۇھەممەد ئەلى خوجە ، سەييد نوچى ، خوتەندىن ئۆمەر ھاجىلار ھەر بىرى ئالاھىدە ، مۇستەقىل قوزغىلاڭچىلار بولۇپ ، تەخمىنەن 20 يىل يەنى ياڭ دەۋردە 14 يىل ، جىڭنىڭ 4 يىللىق ھۆكۈمرانلىق دەۋردە يۈزبەرگەن ۋەقەلەردۇر . بۇ يازغىنىمىزدىن ، خەلقىمىزنىڭ ئاسارەتكە ۋە ئىستىبداتچىلارغا قانداق قارىغانلىقى ۋە قۇتۇلۇش يولىدىكى ئىغىرچىلىقلارغا قانداق چىداشلىق بەرگەنلىكى مەلۇم بولىدۇ.

دۇنيادىكى ھەممە نەرسىنىڭ ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيىتى باردۇر . ئۆز خۇسۇسىيىتىنىڭ غەيرى ۋەقتىلىقتۇر. ياتتۇر. مەڭگۈلۈك ئەمەستۇر.

شۇنىڭدەك ، بىز تۈرك مىللىتىمىز ، جەڭگىۋارلىق ، ھۆرلۈك ، شىجائەت ، غەيرەت ، سادائەت ، ساخاۋەت، ئىززەت ۋەشەرەپ بىزنىڭ خۇسۇسىيەتلىرىمىزدۇر. شۇنداقلا ، قۇتۇلۇش يولىدا قۇربان بولماق ، تارىخنىڭ قارا كۈنلىرىگە بولۇققاندا يارىتىلىشىدا يوق بولغان قارا كۈنگە قارشى كۈرەش قىلىپ قۇربان بېرىپ ، نىھايەت بىزنىڭ ئەسرىمىزنىڭ (20 - ئەسرىنىڭ) 1931 - يىلىغا كەلگەندە ، پۈتۈن شەرقىي تۈركىستاندا قۇتۇلۇش مۇجادىلىسى ، ھۆررىيەت جىھادى باشلاندى . بۇ جىھاد 5 ، 6 يىل داۋام قىلىپ ، نەتىجىدە، بىزنىڭ ھىجرىتىمىز ، يۇرتىمىزنىڭ، خەلقىمىزنىڭ پاجىئەلىك ھالىتى بىلەن ئاخىرلاشتى. قۇتۇلۇش يولىدا قۇربان بولغانلار ئۆز ۋەزىپىلىرىنى ئادا قىلدى . بىز بولساق ۋەزىپىمىزنى ئادا قىلىشقا مۇۋەپپەق بولالمىدۇق. قاچان مۇۋەپپەق بولۇدىغانلىقىمىزنى كۈتۈۋاتىمىز. بىز ۋاقىت كۈتكەچ ، ئالتە يىللىق ئىنقىلاب جەريانىمىزنى ۋە بۇ جەرياندا قۇربان بولغان قېرىنداشلىرىمىزنى ئەسلىدۇق. پۈتۈن ئىنقىلابنى ئەمەس ، ئۇ

ئىنقىلابنى خاتىرىلەش ئاساسىدا بۇ سەتىرلەرنى يازدۇق . شۇنى ئۈمىد قىلىمىزكى ، بۇ قۇرلىرىمىز بىلەن خەلقىمىزگە ئۆزىمىزنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى ، دۈشمەنلىرىمىزنىڭ كىملەر ئىكەنلىكىنى ئاڭلاتماقچىمىز.

1928 - يىلى يالڭ ئۈرۈمچى خارىجىيە ۋەكىلى فەن دۇيۈن (باشقا مەنبەلەردە فەن ياۋئەن) تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلۈپ ، ئۇنىڭ ئورنىغا فەنمۇ ئۆلتۈرۈلۈپ ، ۋالىلىق ئورنىغا جىن شۇرېن دېگەن بىر خىتاي ئولتۇردۇ.

جىن شۇرېن زۇلۇم ، ئىستىبدات ۋە يانچۇق توشقۇزۇشتا ياڭنىڭ يولىدا ماڭسىمۇ ، بەزى ئۇستىلىقلىرىدىن خەۋەرسىز ئىدى . دېمەك ، ياڭدەك ئۇستىلىق بىلەن ئىش قىلمىدى. خەلققە ئىچى - تىشى زەھەر كۆرۈنۈشكە باشلىدى . چىنىنىڭ ئىستىبدادى قانچىلىك كۆپەيسە ، خەلقنىڭ نەپرىتى شۇ قەدەر ئاشتى. جىن شۇرېننىڭ دىلى ، ئىچى شۇ قەدەر تار خىتاي ئىدىكى يەرلىكلەرنىڭ بىرەر ئات ساقلىغىنىغا كۆنچىلىك قىلاتتى. بۇ بەدبەختنىڭ بۇنداق تەئەسسۇبى خەلقىمىزنىڭ ئومۇميۈزلۈك بىر قوزغىلىشىغا سەۋەپ بولدى .

تۈركىستاننىڭ ھەر بىر شەھرىدە بىردىن ھاكىم بولۇپ ، خىتايچە ۋاڭ دېيىلەتتى . ۋاڭلىق بالىدىن بالىغا قالىدىغان بىر ئەمەل بولۇپ ، بۇ مەنسەپ مانجۇلار تەرىپىدىن يەرلىكلەرگە بېرىلگىنى ئۈچۈن ، چىن جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن ، بۇ مەنسەپلەر ئەمەلدىن قېلىپ ، پەقەت قۇمۇلدا بىرلا ۋاڭلىق قېلىپ غالى ۋاڭ دېگەن ئىسىم بىلەن مەشھۇر ئىدى . ئۇ ۋاقىتىدا ۋاڭ دېگەن قۇرۇق ئىسىملا قېلىپ ھۆكۈمەت ئالدىدا ھېچبىر سىياسىي ئورنى بولمىغىنىدەك ، ئۆزلىرىنىڭ جاھالىتى ۋە بۇزۇق ئەخلاقى تۈپەيلىدىن خەلق ئالدىدىمۇ ھۆرمەت ئېتىبارى قالمىغان ئىدى .

جىن شورېن شۇ قۇرۇق نامى قالغان ۋاڭلىقنىمۇ يوق قىلماقچى بولۇپ ، بۇ مەقسىتىگە يېتىش ئۈچۈن ئېھتىياتى ئەسكەر دېگەن نام بىلەن گەنسۇدىكى تۇڭگانلاردىن 5 مىڭ خىتاي ئەسكىرىنى قۇمۇلغا ئېلىپ كېلىپ تۇختىتىپ قويۇپ ، پۈتۈن تەمىناتىنى ۋاڭغا يۈكلەپ قويدى . ئۇنىڭ مەقسىتى ئەگەر ئۇ تەمىناتنى ئېغىر كەلدى دېسە ، ۋاڭلىقتىن ئىستىپا بەرگۈزۈش ئىدى . قۇرۇق بولسىمۇ ۋاڭلىقتىن ۋاز كېچەلمەي بۇتۇن تەمىناتىنى قۇمۇل خەلقىگە يۈكلىدى. خىتايلارنىڭ ئىنسانىيەتتىن تامامەن مەھرۇم چىرىكلىرى قۇمۇلنىڭ بەزى يەرلىرىدە ھۆكۈمەتكە قارشى قوزغىلىشقا سەۋەپ بولدى . قۇمۇل خەلقى ھەممە يەرگە ھۇجۇم قىلدى. بۇ مۇستەبىت جىن شۇرېننىڭ ئەمرى بىلەن بولغانلىقى مەلۇم بولدى. مانا بۇلار تۈركىستان ئىنقىلابىنىڭ ئامىللىرىدۇ.

1931 - يىلنىڭ باشلىرىدا قۇمۇلنىڭ بۈيۈكلىرىدىن سالىھ دورغا ، قاسىم پەھلىۋان ، نىياز دېھقان ، خوجا نىياز ۋە سادىق قۇرماللارنىڭ بىرلىككە كېلىشى بىلەن قۇمۇلنىڭ تاغ خەلقى جىن شۇرېن ھۆكۈمىتىگە قارشى ئىنقىلاب پارتلىدى . بۇ ئىنقىلاب دەھشەتلىك سۈرەتتە تاغدا داۋام قىلدى. بىر نەچچە ئاي داۋاملاشقاندىن كېيىن ، قەھرىمان قاسىم پەھلىۋان شەھىد بولدى . ئىنقىلاب جىن سۇرېننى قورقۇتۇش دەرىجىسىگە يەتتى. ئىنقىلابچىلار ئىچىدىن خوجا نىياز ھاجى ئىنقىلاب رەھبىرى بولۇپ تونۇلدى .

سوقۇش قۇمۇل ئىچىدا داۋام قىلدى. جىن شۇرېن بۇ كۆۋرەشنى خەلق ۋە يەرلىكلەردىن مەخپى تۇتتى. ئەمما قۇمۇلدا بولىۋاتقان بۇ جەڭ پۈتۈن تۈركىستانغا يېيىلىپ بولغان ئىدى. خەلق ئىچىدە جىن شۇرېنغا نەپرەت ۋە مۇجاھىدلارغا ھېسداشلىق قوزغالغان ئىدى. جىن شۇرېن ئالدى بىلەن قۇمۇل ئىنقىلابىنى قۇرال كۈچى بىلەن باستۇرماقچى بولدى. جىن شۇرېننىڭ خىتاي ئەسكەرلىرى تاغقا چىقىپ ئۆلمەكتىن باشقا نەتىجىگە ئېرىشەلمىدى.

جىن شۇرېن تاغلىق مۇجاھىدلار بىلەن سۈلھى قىلماقچى بولۇپ ، بىر تەرەپتىن ۋەكىل ئەۋەتىپ تۇرۇپ ، يەنە بىر تەرەپتىن روسلار بىلەن تۈركىستان سىياسىتى ھەققىدە كېلىشىم تۈزۈپ ، روسىيەدىن ئايروپىلان ، تانكا كەلتۈرۈپ ، مۇجاھىدلارغا ۋەھشىيانە ھۇجۇم قىلغان ئىدى. لېكىن جىننىڭ ۋەھشىلىكى پايدا بەرمىدى. دېمەك ، پۈتۈن تۈركىستان ئىنقىلابقا تەييارلانغان ئىدى.

گەنسۇدا تۇڭگان گېنېراللاردىن ما بوفاڭ ۋە ما جۇڭيىڭلار ئوتتۇرىسىدا توقۇنۇش يۈز بېرىپ ، ما جۇڭيىڭ مەغلۇپ بولۇپ ، قېچىپ قۇمۇلغا چىققان. مۇسۇلمانلىق ، دىنىي قېرىنداشلىق ۋاستىسى بىلەن ئىنقىلابقا ئىشتىراك قىلدى. تۆت ئاي

بىرگە ھەرىكەت قىلدى ، ئۇرغۇن قۇرال ۋە مال غەنىمەت ئالدى. لودۇڭدا جىن شۇرېن تەرىپىدىن بارغان دۇلاڭ لو جاڭ قوماندانلىقىدىكى ئالتە مىڭ خىتاي چېرىكىنى يوقىتىپ ، كۆپ مۇۋەپپەقىيەتلەرگە ئېرىشىپ ، خېلى كۆچلىنىپ قالدى. ئەمما قۇمۇلنىڭ ئەسكى شەھىرىنى سەككىز مىڭ خىتاي چېرىكى مۇھاسىرە قىلىۋېلىپ پەتھى بولمىغان ئىدى.

بۇلارغا ياردەم ئۈچۈن جىن شۇرېن قاچاق روسلاردىن نەچچە مىڭ چېرىك تەييارلاپ قۇمۇلغا ئەۋەتكەن ئىدى. بۇلار لودۇڭغا بارغاندا يەرلىك خەلق ۋە تۇڭگانلار بىرلىشىپ توساپ سوقۇشتى. نەتىجىدە مۇجاھىدلار مەغلۇپ بولۇپ چېكىندۇ. روسلار مۇھاسىرىدە قالغان خىتايلار بىلەن قوشۇلۇدۇ. بۇ كۈنلەردە ما جۇڭيىڭ خېلى بېيىپ قالغان ۋە ئۇرغۇن قۇرالغا ئىگە بولۇپ قالغان ئىدى. ما جۇڭيىڭ قۇمۇل نەتراپىدىكى ۋاقىتىدا ئاغىسى ما بوفاڭغا تاپقىنىنى ئەۋەتىپ تۇرۇپ ۋە يەرلىك خەلققە گۇناھىنى تىلەپ خەت يازدۇرۇپ ، گەنسۇغا قايتىپ كېتىشىنىڭ يولىنى ئېچىپ قويغان ئىدى. بۇ بىر مەغلۇبىيەتنى كۆرۈپ قايتىپ گەنسۇ يىپۇجۇدە ئورۇنلىشىدۇ . يەرلىكلەردىن قاچالىغانلىرى قېچىپ تاغقا چىقىۋالىدۇ. قاچالماي قالغان ئايال ۋە كىچىك باللارنى خىتايلار ۋە روسلار قەتلىئام قىلىپ ، ماللىرىنى مۇسادىرە قىلىدۇ. بۇ كۈن يەرلىكلەر ئۈچۈن ئىنتايىن ئېغىر بىر كۈن ئىدى . تاغدا ھاۋا سوغۇق ، يېمەك ـ ئىچمەك يوق ، دۈشمەن كۈچلۈك ئىدى. ئاكىسىدىن ئاغرىنىپ چىققاندا ئارىغا كىرىۋېلىپ ، پۈتۈن ئىشىنىڭ بېشىغا كەلتۈرۈلگەن ، ئۆرۈشتا چۈشكەن مال ، قۇراللارنى ئالغان دىنىي قېرىنداشلار سۈجۇدا تاماشا كۆرىدۇ.

شۇ كۈندىن باشلاپ قۇمۇل خەلقى ما جۇڭيىڭدىن بىزار بولىدۇ. ھەر بىر ۋەتەننى قۇتقۇزۇش ۋە ئۇنى دۈشمەندىن مۇداپىئە قىلىشقا پەقەت شۇ ۋەتەننىڭ ئۆزبالىسى لازىم ئىكەنلىكىنى تونۇپ يېتىدۇ. يات بەگچە ، تۇغقان ئۆلگۈچە دېگەن ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنىڭ ھېكمەتلىك سۆزىنىڭ مەزمۇنى ئاشكارا بولىدۇ.

شۇ ئىغىر كۈنلەردە بۇرۇن خىتاي خىزمىتىدە بولۇپ ، ئەسكەر باشلىقلىق مەرتىۋىسىگە ئېرىشكەن ، كېيىنكى كۈنلەردە ئەسكەرلىرى بىلەن ئىنقىلابچىلارغا قوشۇلغان يولۋاس بېگنىڭ خوجا نىياز ھاجى بىلەن مۇناسىۋىتى بوزۇلۇپ ، ماجۇڭيىڭنىڭ يېنىغا كېتىدۇ ، تاغلىق مۇجاھىدلار مۇداپىئەنى داۋاملاشتۇرىدۇ.

شۇنداق قىيىن كۈنلەردە تاشقى موڭغۇلدىن جاڭسىڭ دورغا دېگەن بىر كىشى بىر نەچچە مىلتىق ، كىيىم ، پۇل ئېلىپ خوجا نىياز ھاجى بىلەن كۆرۈشۈپ ، تۈركستاننى موڭغۇلستانغا ئوخشاش روسىيە ھىمايىسىدا بىر ھۆكۈمەت قۇرۇپ ، خوجا نىياز ھاجىنى جۇمھۇر رەئىسى قىلىش ۋە بۇ ھەقتە ياردەم قىلىش دېگەندەك ۋەدىلەرنى قىلىپ بىرەر ئاي خوجا نىياز ھاجىم قېشىدا تۇرىدۇ. خوجا نىياز ھاجىم بۇ سۆزلەرنى رەت قىلمىسىمۇ ئۇلار ئىشەنگۈدەك ھەرىكەت قىلمايدۇ. جاڭ سىڭ دورغا قايتىپ كېتىدۇ . قۇمۇل ئىنقىلابچىلىرى ئۈمىدسىزلىنىپ كېتىدۇ.

1932 ـ يىلىنىڭ ئاخىرلىرى تۇرپان ئىنقىلابى باشلىنىدۇ. تۇرپان خەلقىمۇ جىن شۇرېننىڭ قۇمۇل ۋە باشقا يەرلەردىكى زۇلۇم ، ئىستىبداتلىرىدىن زارلىنىپ ، قۇمۇل مۇجاھىدلىرىغا ھېسداشلىق قىلغىنى ئۈچۈن ئىنقىلابقا تەييار تۇرىدۇ. خوجا نىياز ھاجىنىڭ يېنىدىكى پىدائىي ئەسكەرلەردىن ئاتمىش كىشى تۆمۈر بوتۇلاڭ دېگەن بىر كىشىنىڭ مەسلىھەتى بىلەن قۇمۇل تېغىدىن ـ خوجا نىياز ھاجىدىن ئايرىلىپ پىچانغا چىقىدۇ . بىزنى خوجا نىياز ھاجى ئەۋەتتى ، بىز جىھاد ئۈچۈن چىقتۇق دېيىشى بىلەن پۈتۈن پىچان خەلقى قوزغىلىپ كېتىدۇ . خىتايلارغا ھۇجۇم قىلىپ ، پىچان شەھىرىنى ئېلىپ ، بىر ئەسكەر خانە قالغاندا تۆمۈر بوتۇلاڭ شەھىد بولىدۇ ۋە پىچان بىلەن قۇمۇل ئوتتۇرىسىدىكى خىتاي ئەسكەرلىرى ۋە روسلار پىچانغا كېلىپ قالىدۇ. نەتىجىدە پىدائىلەر مەغلۇپ بولۇپ ، لۈكچۈنگە كېلىدۇ ، پىچان دۈشمەن قولىدا قەتلىئام ۋە بۇلان ـ تالان بولىدۇ. ئۇ كۈنكى پىچاننىڭ ئەھۋالى بەك ئېچىنىشلىق ئىدى. پۈتۈن پىچان خەلقى ئۆلتۈرۈلۈپ ، پۇل ـ ماللىرى بۇلىنىپ ، ئۆيلىرىگە ئوت قويۇلغان ئىدى. ئۇ چاغدىكى بىزگە ئەڭ ۋەھشى دۈشمەن قاچاق روسلار بولۇپ ، بۇلار جىن شۇرېنغا ئەسكەر بولغان ئىدى.

پىدائىلار بۇتۇڭدىن ئايلىرىپ ، پىچاندا مەغلۇپ بولۇپ ، لۈكچۈنگە چۈشۈپ ، لۈكچۈننىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى دېڭىزغا چىقىپ قۇمۇلغا قايتىپ كەتمەكچى بولىدۇ. ئەمما ئىنقىلابقا مۇشتاق بولۇپ تۇرغان خەلق ئۇلارنى كەتكىلى

قويماي ، ئۇلارنى باشچى قىلىپ ، لۈكچۈن ، ئاستانە ، تۇرپان ، توقسۇن خەلقلىرى بىراقلا قوزغىلىدۇ. پىدائىلار ئىچىدىن تەدبىرلىكراق ئۇنىڭغا شىمىنى ئۇلارنىڭ قوماندان قىلىدۇ. ئۇ چاغدا پىدائىلار خوجا نىياز ھاجىنىڭ يېنىدىن چىققان مۇقەددەس كىشىلەر ھەممە مۇسۇلمان بىر مۇسۇلمان دەپ گۇمان قىلاتتى.

تۇرپان ئىنقىلابچىلىرىنىڭ بېشىدا ھەمدۇللاھ ئەلەم ، ھىسامىددىن باي ، مەقسۇت مۇھتى ، مەھمۇد مۇھتى ، تۆمۈر بېگ جىسا ، ئابدۇلخالىق ئەپەندى ، توختى بېگ تەنجاڭ ، ئەمىن باي ، پولاد تەنجاڭ ، ئابدۇللاھ داموللا ، باي ئاخۇن ، تائىپ ئاخۇن ، غوپۇر تەنجاڭ ، مائىد ئاخۇنلار بولۇپ ، ھىسامىددىن باي ، مەقسۇت مۇھتى ، ئابدۇلخالىق ئەپەندى ، ھەمدۇللاھ ئەلەم ، ۋە تۆمۈر بېگ جىسالار تۇرپان ئۇرۇشى جەريانىدا شەھىد بولغان ئىدى. بىر قانچە كۈنلۈك قانلىق جەڭ نەتىجىسىدە تۇرپان ، توقسۇن ، لۈكچۈن تامامەن ئېلىنىپ ، مۇجاھىدلار قولىغا كۆپلىگەن قورال ، پۇل ، مال غەنىمەتلەر قولغا چۈشكەن.

ئۇرۇمچىدىن كەلگەن بىرمىڭ نەچچە يۈز ئەسكەرنىڭ قوراللىرىنى مۇجاھىدلار ئالىدۇ. جىن شۇرېن تەرىپىدىن تۇرپاننى قوغداشقا تەيىنلەنگەن گىنىرال ما داخەنزە مۇ قولغا چۈشىدۇ . تۇرپان مۇجاھىدلىرى بىرتەرەپتىن مىر ئالاي توختى بېگنى قارا شەھەر تەرىپىگە يوللاپ ، يەنە بىر تەرەپتىن پىچان ، ئۇرۇمچى بىلەن جەڭ قىلماقتا ئىدى.

ئۇ چاغدا قومۇلدا تۇرۇۋاتقان ماجۇڭيىڭلارغا زەربە بەرگەن خىتاي ۋە روسلاردىن تەشكىللەنگەن ئالتەمىڭ ئەسكەر قومۇلدىن چېكىنىپ ، پىچاندىكى خىتاي ئەسكەرلىرىگە قوشۇلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن دۈشمەن كۈچلىنىپ قالىدۇ. دېمەك ، ئۇ ئەسكەرلەر بۈگۈنكى تۈركىستان ھاكىمى شېڭشىسەي قوماندانلىقىدا بولۇپ ، زامانىۋى قوراللار بىلەن قوراللانغان ئىدى. تانكا ، ئايروپىلانلىرى يېتەرلىك بار ئىدى. بۇلار پىچانغا يېتىپ كەلگەندە مۇجاھىدلار پۈتۈن كۈچى بىلەن ئۇلارغا قارشى كۈرەش قىلماقتا ئىدى. ئارىدىن بىرەر ئاي ئۆتۈپ ، نەچچە يۈزلەپ قۇربان بېرىپ ، دۈشمەندىن مۇداپىئە قىلىۋاتقان ۋاقتىمىزدا خۇدايىم بەرگەن ئۇلۇغ باشلىقىمىز ما شىمىن تايقان پۇلىغا ئالتۇن ، ئات ئېلىپ ئۈز ئۇنىڭغانلىرىدىن ئۈچ - تۆت يۈز ئەسكەر توپلاپ ئالدى - ئارقىسىغا قاراپ ئۆز ئىشىنى پۈختىلاپ تۇرىدۇ. ئىچكىلار بومبا ئېتىپ ، تانكا ، پىلىموتلاردىن ئوق ئېتىپ مۇجاھىدلارنى يېڭىپ كېلىۋاتقان بولسىمۇ ، مۇجاھىدلار ئۈچۈن ياردەم يەنى يەرلىك پىدائىلار كۆپىيىپ تۇرغان چاغدا ، مەزكۇر خۇدا بەرگەن باش قوماندانىمىز پۈتۈن ئوق دورىلىرىنى ئېلىپ قارا شەھەرگە قاچىدۇ. شۇنىڭ بىلەن مۇجاھىدلارنىڭ روھى چۈشۈپ ، پۈتۈن تۇرپان ئەتراپىغا شېڭشىسەينىڭ ئەسكەرلىرى ئىستېلا قىلىپ ، قەتلىئام ، بۇلان - تالانغا باشلايدۇ. مۇجاھىدلارنىڭ بەزىسى قارا شەھەرگە ، بەزىرىسى قومۇلغا - خوجا نىياز ھاجى قېشىغا كېتىدۇ.

قارا شەھەر تەرەپكە ئەۋەتىلگەن توختى بېگ قارا شەھەرنى پەتھى قىلىپ ئېلىپ ، كورلىغا كېلىدۇ. كورلىدا زالىملىقى بىلەن مەشھۇر بولغان خىتاي گىنىرالى جىن لو جاڭنى ئۆلتۈرۈپ ، بىرەر مىڭ ئەسكەرنى قوراللاندۇرىدۇ. كورلا پەتھى بولۇپ تۇرغاندا تۇرپان ئىنقىلابچىلىرىنىڭ مەغلۇبىيىتى ، ما شىمىننىڭ قېچىپ كەلگەنلىكى مەلۇم بولىدۇ . تۇغۇلغان يېرىنىڭ پاجىئەلىك ، ئەلەملىك ھالەتتە قالغانلىقىنى كۆرۈپ تۇرغان تۈرك يىگىتلىرى گەرچە قوماندانى ما شىمىن قېچىپ كەلسىمۇ ، قايتىپ بېرىپ توختى بېگ باشچىلىقىدا خىتاي ، روسلار بىلەن قانچە كۈن سوقۇش قىلىپ شەھىد بولىدۇ. شۇنىمۇ ئېيتىپ ئۆتۈش لازىمكى ، تۇرپاننى دۈشمەنلەر ئىشغال قىلغاندا چەرچەن ، چارقىلىق ۋە لوپتىن بىرەر مىڭ يىگىتلەر تۇرپانغا كېلىپ ، ئۇلارنىڭ كېيىك ئاتار ، ماشادار مىلتىقلىرى بىلەن دۈشمەنلەرگە نەچچە كۈن قارشىلىق قىلىپ شەھىد بولىدۇ.

تۇرپان پاجىئە ئىچىدە تۇرغاندا ، كۇچا ، ئاقسۇ ، خوتەنلەردە ئىنقىلاب پارتلىدى.

ماشىمىن قارا شەھەرگە كېلىپ قارا شەھەر ئۇنىڭغانلىرىدىن بىرەر مىڭ ئەسكەر تەييارلاپ ، ئولجا ئالغان غەنىمەتنى ئۆيىگە يوللاش خىيالىغا چۈشىدۇ ھەم جەنۇبتىكى يەرلىك تۈركلەرنىڭ غەلىبىسى ماشىمىننى قورقۇنچىغا سالىدۇ . تۈركىستاندا ئۇنىڭغان ھۆكۈمىتى قۇرۇش مەستانىسى بولغان ما شىمىن ، بۇ مەقسىتىگە يېتىش ئۈچۈن گەنسۇدىن ما جۇڭيىڭنى ئېلىپ

چىقىش بىلەن بۇ مەقسەتكە يەتكىلى بولىدۇ ، دەپ ئويلاپ ، ساددە دىل مەۋسۇل باينى ما جۇڭيىڭنى باشلاپ چىقىڭ ، دەپ تاپىقان ئالتۇن ، كۈمۈشلىرىنى يۈكلىتىپ گەنسۇغا يولغا سالىدۇ . ما شىمىندىن كەلگەن ياخشىلىق مۇشۇ بولسا ، ما جۇڭيىڭدىن قانچىلىك ياخشىلىق كېلەر ؟ دېگەننى ئويلىيالماي قالغانلىقىدىن بولسا كېرەك ، مەۋسۇل باي گەنسۇغا بېرىپ ، ما جۇڭيىڭنى تۈركىستانغا تەكلىپ قىلىدۇ. يېرى باي ، خەلقى دۆرۈس مۇسۇلمان بولغان تۈركىستانغا چىقىشقا نەپسى تاقىلداپ تۇرغان ما جۇڭيىڭ مەۋسۇل باينىڭ تەكلىپىنى دەرھال قوبۇل قىلىدۇ . بىر بالادىن قۇتۇلالماي ، مىڭ بىر بالاغا ئۇچرىدىم دېگەن سۆزگە مۇۋاپىق ما شىمىندىن قۇتىلالمىغان تۈركىستانلىق ماجۇڭيىڭغا ئۇچرايدۇ.

بۇگۇر ئىنقىلابى

تۇرپان ئىنقىلابى ھەر تەرەپكە تارقىلىدۇ يەنى ئۇ خەلققە ئاگلىنىپ قالىدۇ . بۇگۇر خەلقى تۆمۈر شاگيۇنى باش قىلىپ قوزغىلىپ بۇگۇرنى ئېلىپ، ئاندىن كېيىن كۇچانى پەتھى قىلىدۇ . بۇ خەۋەر قارا شەھەردىكى ماشىمىنغا يېتىپ كېلىدۇ . ما جىنسا دېگەن بىر تۇڭگاننى كۇچا ئىنقىلاپچىلىرىغا باشقارما (زىخۇي ــ مۇئەللىپ) قىلىپ ئەۋەتىدۇ . ساددە مۇسۇلمانلار ئۇنى قوبۇل قىلىپ ئۆزلىرىگە باش قىلىپ ، ئاقسۇغا ئەسكەر تارتىدۇ . بايغا بېرىپ ئۇيەرنى پەتھى قىلىپ تۇرۇشقا ئاقسۇ تەرەپتىن خىتاي قوۋۋىتى كېلىپ قالىدۇ. مۇجاھىدلارغا يۇقىرىدا زىكر قىلىنغان تۆمۈر شاگيۇ باش بولۇپ ، تۆمۈر تەنجاڭ دەپ ئاتالغان ئىدى. مۇجاھىدلار ئاقسۇ تەرەپتىن بىر كۈنلۈك يولدا ئاقا ئېرىقتا خىتاي قوۋۋىتى بىلەن ئۇرۇش قىلىدۇ . نەتىجىدە ، خىتاي گىنىرالى ياڭ چىمىن ياردار بولۇپ قېچىپ ئاقسۇغا بارغۇچە يولدا قارا يۇلغۇن ، جام دېگەن قىشلاقلارنى تامامەن قەتلىئام قىلىدۇ. ياڭ جىمىن شۇ قاچقانچە ئاقسۇدىمۇ توختىيالماي ئاقسۇدىكى پۈتۈن خىتايلارنى ئېلىپ ، قەشقەر تەرەپكە كېتىدۇ. تۆمۈر تەنجاڭ ئاقسۇغا كىرىپ ئاقسۇنى پەتھى قىلىدۇ. ئاقسۇنىڭ يېڭى شەھرىدە ما زىخۇي ، كونا شەھرىدە تۆمۈر تەنجاڭ تۇرىدۇ. ئۇچتۇرپاندا خىتاي تەرىپىدىن قويۇلغان ئەسكەر بېشى تۇڭگان سوقۇشماي قورال تاپشۇرۇپ بېرىدۇ. بۇ چاغدا تۆمۈر تەنجاڭ لۇيجاڭلىق نامىنى ئالىدۇ. تۆمۈر تەنجاڭنىڭ ھەمرالىرىدىن ھاپىز بېك ، ئەلى ھاجى ، ھەمدەم بېك ، ئەھمەد خان ، ھامىد خان ۋە توختى بېكلەر تەنجاڭ بولىدۇ. تەنجاڭ خىتايچە 3 مىڭ ئەسكەرنىڭ ، لۇيجاڭ ئۈچ يا تۆت تەنجاڭنىڭ بېشى دېمەكتۇر.

ئاقسۇ پەتھى بولغاندىن كېيىن ئاقسۇ كونا شەھەرگە ئىسمائىل بېك ، ئاسۇققا ما لوجاڭ دېگەن بىر تۇڭگاننى ۋالى قىلىپ ، تۆمۈر لوجاڭ ، ما زىخۇيلار كاشغەر تەرەپكە يۈرۈش قىلىدۇ. مارال بېشىغا يېقىن تۇمشۇق دېگەن يەردە ما زىخۇي كاشغەردىن بارغان خىتاي لەشكەرلىرى بىلەن سوقۇشۇپ قاچىدۇ. تۆمۈر لوجاڭ ئالدىغا ئۆتۈپ سوقۇشۇپ خىتاي چېرىكلىرىگە زەربە بېرىدۇ. شۇندىن باشلاپ تۆمۈر لوجاڭ سىجاڭ بولۇپ قالىدۇ. سىجاڭ پىرقە قوماندانى دېمەكتۇر. خىتاي لەشكەرلىرى تۆمۈر سىجاڭنى توسۇپ تۇرغاندا كاشغەردە جىن شۇرېننىڭ ئىنىسى خىتاي سىجاڭ لەييۈن چېكىپ ئۆلىدۇ. كاشغەر دوتىيى ما شاۋ ۋۇ ئۆزىنى زۇڭ سىلىڭ ئېلان قىلىپ ، مۇجاھىدلارغا قارشى كۈچ تەدبىر قوللىنىدۇ. ئۇ چاغدا جىن شۇرېننىڭ ھىندىستاندىن كەلتۈرگەن قوراللىرىنىڭ كۆپ قىسمى كاشغەردە ئىدى. بۇ قوراللاردىن پايدىلىنىش خىتايلار ئۈچۈن ئاسان ئەمەس ئىدى. دېمەك ، ئۆلكە خەلقىگە ئىشەنچ قىلالمىغان ما شاۋ ۋۇ قىرغىزلاردىن بىرەر مىڭ ئەسكەر ئېلىپ ، ئۆزىنىڭ ئىشەنچىلىك ئادىمىدىن بىر تۇڭگاننى باش قىلىپ تەيىنلەپ بېرىپ ، قىرغىز بۈيۈكلىرىدىن ئوسمان ئەلى بېكنى مۇئاۋىن قىلىپ ، سۇغۇن قارا يولى بىلەن ئاقسۇ تەرەپكە مۇجاھىدلارغا قارشى سوقۇشقا ئەۋەتىدۇ. ئوسمان ئەلى بېك ئېملا بولمىسۇن تۈرك بالىسى ئىدى. ما شاۋ ۋۇ تەيىنلەپ باش قىلىپ بەرگەن خىتاينى ئۆلتۈرۈپ تۆمۈر سىجاڭغا ئىتائەت قىلىدىغانلىقى ھەققىدە خەت ئەۋەتىدۇ.

بۇكۈنلەردە تۆمۈر سىجاڭ تۇمشۇقتا قىرىق كۈن جەڭ قىلغاندىن كېيىن خىتاي چېرىكلىرىگە زەربە بېرىپ مارالبېشىنى ئالغان ئىدى. تۆمۈر سىجاڭ ، ئوسمان ئەلى بېكلار بىرلىشىپ كاشغەرگە ھۇجۇم قىلىشقا پۈتۈشۈپ ، ئوسمان ئەلى بېك

كەلگەن يولى بىلەن ، تۆمۈر سىجاڭ چوڭ يول بىلەن كاشغەرگە يۈرۈش قىلىدۇ. خىتايلار تۆمشۇقتىن ياركەند ، كاشغەرگە قاچقان ئىدى. ئارقىدىن قوغلاپ خىتاي گېنىرالى ياڭچىمىننى ياردار قىلىپ تۇتۇۋالىدۇ. تۆمۈر سىجاڭ پەيزى ئاباتقا چۈشكەن كۈنى ئوسمان ئەلى بېگ ئارتۇشقا كېلىپ ئارتۇش خەلقى بىلەن بىرلىشىپ ، كاشغەرگە ھۇجۇم قىلىپ كاشغەرنى پەتھى قىلىدۇ. ما شاۋ ۋۇ تەسلىم بولىدۇ. ئەتىسى كۈنى ئوسمان ئەلى بېگ ما شاۋ ۋۇ نى ئېلىپ غاشغەر بۈيۈكلىرى بىلەن تۆمۈر سىجاڭنى قارشى ئېلىش ئۈچۈن كاشغەرگە ئېلىپ كىرىدۇ. تۆمۈر سىجاڭ تۆمۈر بولۇپ قالدى. ما زىخۇي ئۆز تۇڭگانلىرىدىن 5 ، 6 يۈز ئەسكەر تەييارلاپ ، ئۆز تۇڭگانلىرى بىلەن بىرلىشىپ ، يەرلىكلەر ئارىسىدا قانچە قېتىم ئىسيان قىلدى. تۇڭگانلارنى قوزالسىزلاندۇرۇشقا تەييارلانغانلارنى تۆمۈر سىجاڭ توسۇپ يول قويمىغاندىن كېيىن، مۇكاپاتىنى ئالدۇ يەنى ماجىنسا تەرىپىدىن شەھىد قىلىنىدۇ.

تۆمۈر سىجاڭ ئاقسۇنى پەتھى قىلغان كۈنلەردە خوتەندە ئىنقىلاب باشلانغان ئىدى. بۇ ئىنقىلاب بېشىدا سابىت داموللا ، مۇھەممەد نىياز ئەلەم ، مۇھەممەد ئەمىن داموللا ، ئابدۇللاھ ئاخۇن ، نۇر ئەھمەد ئاخۇن ، مەۋلىۋى سابىت (سىبغەتۇللاھ مەۋلىۋى بولسا كېرەك ـ نەشرگە تەييارلىغۇچىدىن) ، كامال داموللىلار بولۇپ ، بىر نەچچە كۈن ئىچىدە خوتەن پەتھى بولىدۇ. كېرىيەدىمۇ ئىنقىلاب بولۇپ ، بېشىدا ئالىملاردىن ئابدۇلخەبىر ھاجى بولۇپ ، خوتەن ھۆكۈمىتىگە ئىتائەت قىلىدۇ . دېمەك ، بۈكۈنلەردە خوتەن ئىنقىلابچىلىرى قولىدا خوتەن ، كاشغەردە ۋالى تۆمۈر سىجاڭ بولۇپ ، ياركەندىدە ئازراق خىتاي چېرىكى قالىدۇ. ياركەندگە خوتەن ئىنقىلابچىلىرىدىن ئابدۇللاھ بېگ (شاھ مەنسۇر دەپ مەشھۇر بولغان) دېگەن كىشى بىر نەچچە مىڭ ئەسكەر بىلەن كەلدى. تۆمۈر سىجاڭ تەرىپىدىن ھاپىز لوجاڭ ئەسكەر بىلەن بارىدۇ. بىرەر ئاي مۇھاسىرە قىلغاندىن كېيىن ياركەندنى پەتھى قىلىدۇ. ياركەندنىڭ بىر شەھرىدە ھاپىز لوجاڭ يەنە بىر شەھرىدە شاھ مەنسۇر ۋالى بولۇپ تۇرىدۇ. شۇنى ئېيتىپ ئۆتۈش لازىمكى خوتەن ئىنقىلابچىلىرىدىن مەۋلىۋى سابىت (سىبغەتۇللاھ مەۋلىۋى) ياركەندنى پەتھى قىلىش جەريانىدا شەھىد بولغان ئىدى.

قارا شەھەردە ما شىمىن ، كاشغەردە ما جىنسانىڭ ئازراق ئەسكىرى بولۇپ ، قالغان يەرلەردە يەنى تۈركىستاننىڭ ئالتە شەھەر دەپ ئاتالغان يېرىمدە دۈشمەن كۈچى قالمىغان ئىدى.

ئاقسۇدىكى ئىسمائىل بېگ (باي سىجاڭ) مالوجاڭنى قوزالسىزلاندۇرۇپ قويغان ئىدى.

ئالتە شەھەر مۇشۇ ھالەتتە ئىكەن ، بىز تۇرپانغا قايتىمىز. تۇرپان دۈشمەن كۈچى بىلەن ئىشغال قىلىنغاندا ، يۇقىرىدا قۇربان بولغانلار قاتارىدا زىكىر قىلىنغان ھەمدۇللاھ ئەلەم ئاخۇنۇم ، مەقسۇت مۇھتى ، ئۇبەيدۇللاھ داموللام قۇمۇل تىغىغا بېرىپ ، خوجا نىياز ھاجىنى تۇرپانغا تەكلىپ قىلغاندى. خوجا نىياز ھاجى قوبۇل قىلىپ تۇرپانغا بىر نەچچە يۈز ھەمراسى بىلەن چىقىپ، لوكچۈن شەھرىگە كىرىپ لوكچۈن ۋاڭنىڭ ئوردىسىغا چۈشتى. لوكچۈن خەلقى خوجا نىياز ھاجىنى زىيارەت قىلىش ئۈچۈن ئون مىڭغا يېقىن كىشى شەھەرگە توپلاندى. بۇنى خىتاي چېرىكلىرى ئاڭلاپ شوقۇشماق ئۈچۈن لوكچۈنگە كەلدى. بىرەر كۈن سوقۇشقاندىن كېيىن خوجا نىياز ھاجى شەھەرنى تاشلاپ قېچىپ چىقىپ كەتتى. خوجا نىياز ھاجىنى باشلاپ چىققان ھەمدۇللاھ ئەلەم ئاخۇنۇم ، مەقسۇت مۇھتى ، رەقىب قازى ئاخۇنۇملارغا ئوخشاش بۈيۈك كىشىلەردىن باشلاپ مىڭدىن ئارتۇق پۇقرا ، كىچىك بالا ، خوتۇن كىشىلەرنى خىتاي ۋە روسلار قىرىپ تاشلىدى. ئۆيلەرگە ئوت قويدى. خوجا نىياز ھاجى چالقان تىغىغا چىقىۋالدى ۋە ئۆزىنىڭ تۇرپانغا چىققانلىقىنى ئېلان قىلدى. خىتايلارغا قورقۇنچ چۈشتىمۇ ياكى جىن شۇرېن بىلەن شېڭشىسەينىڭ ماجىراسىدىنمۇ تۇرپاننى بوشىتىپ پۈتۈن خىتاي قوشۇنى ئۈرۈمچىگە چېقىپ كەتتى. خوجا نىياز ھاجى تۇرپان شەھرىگە چۈشتى ، مەھمۇد مۇھتى قارا شەھەردىن تۇرپانغا كەلدى. خوجا نىياز ھاجى بىلەن بىرلەشتى. ئالتە شەھەردىن ھاجى ئەلەم ئاخۇنۇم شەھيارى ، ھاپىز بېگلارمۇ ئەسكەرلىرى بىلەن تۇرپانغا كەلدى. بۇلار ما جۇڭيىڭنىڭ تۈركىستانغا تەكلىپ قىلىنغانلىقىغا رازى بولماي ، خوجا نىياز ھاجى باش بولۇپ ما جۇڭيىڭغا تۈركىستانغا چىقىشىنىڭ كېرەك ئەمەسلىكىنى ئىزھار قىلىپ ، يولغا چىقماسلىقىنى ، يولغا چىقىپ قالغان بولسا قايتىپ كېتىشىنى ئۆتۈنۈپ خەت

يازدۇ . تۈركىستانغا چىقىشقا مۇشتاق بولۇپ ، باھانە تاپالماي تۇرغان ما جۇڭيىڭ مەۋسۇل باينىڭ تەكلىپىنى رەت قىلالامدۇ ؟ چىقما دېگەنگە ماقۇل دەمدۇ ؟ ما جۇڭيىڭ ئۇنىماي قۇمۇلغا چىقىدۇ. ئۇ كۈنلەردە قۇمۇلدا خىتاي ئەسكىرى يوق ئىدى. قۇمۇلغا كېلىپ ئۇرۇشسىز قۇمۇلنى ئالىدۇ. ئۇ يەردىن گۇچۇڭ تەرەپكە يۈرۈش قىلىدۇ. خوجا نىيازلارمۇ تۇرپاندىن گۇچۇڭغا چىقىپ ، خىتايلار بىلەن سوقۇشۇۋاتقاندا ، ما جۇڭيىڭنىڭ مورىغا كېلىپ مورى شەھىرىنى ئالغانلىق خەۋىرى يېتىپ كېلىدۇ. خوجا نىياز ھاجى ، مەھمۇد مۇھىتىلار مورىغا بېرىپ كۆرۈشۈپ ، خوجا نىياز ھاجىلار گۇچىڭنى ئاشلاپ جىمساغا ھۇجۇم قىلىشقا ، ما جۇڭيىڭ گۇچىڭغا ھۇجۇم قىلىشقا كېلىشىدۇ.

كېلىشىم بويىچە ما جۇڭيىڭ گۇچىڭغا ھۇجۇم قىلىپ ئىنىسى بىلەن ئۇرغۇن قۇربان بېرىپ گۇچىڭنى ئالىدۇ. خوجا نىياز ھاجىلار جىمساغا ھۇجۇم قىلىدۇ ، خىتايلار بۇگۈن قۇراللىرىمىزنى بىرىبەرگە توپلاپ ئەتە تاپشۇرايلى ، دېسە خوجا نىياز ھاجى ماقۇل كۆرۈپ ، تاغقا چىقىپ ئارام ئالىدۇ. گۇچىڭدىن ما جۇڭيىڭ تېلېفون بىلەن سۆزلىشىپ كېچىدە ماشىنا بىلەن ئادەم چىقارتىپ جىمسادىكى قۇراللارنى گۇچىڭغا ئېلىپ كېتىدۇ. تاڭ ئاتقاندا خوجا نىياز ھاجىلار تاغدىن چۈشسە قۇرال يوق. ما جۇڭيىڭنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلىۋالغان خوجا نىياز ھاجى ، ما شىمىننىڭ قىلغان ئىشلىرىدىن دەرتمەن بولغان مەھمۇد مۇھىتى ماجۇڭيىڭدىن ئايرىلىش پىكرىگە كېلىپ، جىمسا قۇرالىنى باھانە قىلىپ ئايرىلىش يولىغا ماڭغاندا ، ئۈرۈمچىدىن ۋەكىل چىقىپ خوجا نىياز ھاجىنى ماجۇڭيىڭدىن ئايرىلىپ ئۈرۈمچى بىلەن بىرلىشىشكە تەكلىپ قىلىدۇ. بۇ 1932 ـ يىلى 4 ـ ئاي بولۇپ ، ئۈرۈمچىدە شېڭشىسەي ھۆكۈمىتى قۇرۇلغان چاغ ئىدى. دېمەك ، ئۇ چاغدا جىن شۇرېن ئۈرۈمچى ھۆكۈمىتىنىڭ سىياسىي تىزگىنىنى بولشېۋىكلارغا تاپشۇرۇپ قويغان ئىدى. ھەتتاكى مەنسەپتىن ئېلىۋېتىلىشىمۇ روسلارنىڭ قولىغا ئۆتۈپ قالغان ئىدى. بولشېۋىكلار ئارزۇلىرىغا جىن شۇرېن ۋاستىسى بىلەن يېتىپ كەلگەن بولسىمۇ ، مەقسىتىنى تولۇق ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا روس بولشېۋىكلىرى نەنجىڭ ھۆكۈمىتى جىن شۇرېنغا مۇشاۋىر قىلىپ ئەۋەتكەن شېڭشىسەينى ئارتۇق كۆرەتتى . شۇنىڭ بىلەن جىن شۇرېننى قورقۇتۇپ ، چۆچەك بىلەن قاچۇرۇپ نەنجىڭگە يولغا سېلىپ ، شېڭشىسەينى دوبەن (ھەممىنى باشقۇرغۇچى) ئۇنۋانى بىلەن ئۈرۈمچىگە ھاكىم قىلىپ ئولتۇرغۇزدى. دېمەك ، شۇ كۈندىن باشلاپ ئۈرۈمچىدە خىتاي كوممۇنىست ھۆكۈمىتى روسلار ھىمايىسىدە قۇرۇلدى. شۇ كۈننى بۇگۈنگە قەدەر تۈركىستاندا مەجبۇرى بايرام كۈنى قىلىدۇ . خىتايچە سەيۇ شىئەر ، بىزچە 12 ـ ئاپرېل دېمەكتۇر. بىز بىلىمىز ئۇ كۈن بىز تۈركىستانلىق ئۈچۈن شۇملۇق ، ماتەم كۈنىدۇر. مۇھاجىرلار ۋەتىنىمىزگە قايتىپ ، دۈشمەنلىرىمىزدىن ئىنتىقامىمىزنى ئېلىپ ئەركىن تۈركىستان ، ئازات تۈركىستان يەنى تۈركىستاننى مۇستەقىل قىلغۇچە شۇ كۈننى ماتەم كۈنى قىلىشىمىز لازىم.

ئىنقىلابىمىزنىڭ بۇنداق پاجىئەلىك ۋە ئەلەملىك نەتىجىلىنىشى شۇ كۈننىڭ شۇملۇق تەسىرىدۇر. ئۈرۈمچى ھۆكۈمىتى ئۆز مەقسىتىگە يېتىش ئۈچۈن تۇنگان ۋە يەرلىكلەر بىلەن بىر ۋە ئىتتىپاق بولالماسلىقى لازىم ئىدى. جىمسادا خاپا بولۇپ تۇرغان خوجا نىياز ھاجى ، مەھمۇد مۇھىتىلارغا ئۈرۈمچىدىن ۋەكىل كەلدى. خوجا نىياز ھاجىغا بۇۋى سىلىك ، مەھمۇد مۇھىتىغا سىجاڭلىق مەنسەپ تەيىن قىلىپ ، ئۇندىن باشقا نەچچە ماددىلىق كېلىشىم ئىمزالاندى. شۇ كۈندىن باشلاپ بىر بۆلۈك ئىنقىلاپچىلار ئۈرۈمچىنىڭ بىر جوزىسى بولۇپ قالدى. شۇ كۈنگىچە خەلقىمىزنىڭ ئاڭ پىكرىدە تۈركىستاندا ئىسلامنى گۈللەندۈرۈپ ، خىتايلارنى يوق قىلىش ئىدى. ئۇلار بۇنىڭدىن قورققانلىقتىن بىرەر باھانە تېپىپ يۇرتىمىزغا بولشېۋىك روسلارنىڭ باسقۇنچىلىق قىلىش نىيىتى بار ئىدى. قورققان يەردە جىن بار دەپ بولشېۋىكلارنىڭ تۇزىقىغا ئۆز ئايىغىمىز بىلەن چۈشتۇق. ئۇ چاغدا تۈركىستان خەلقىنىڭ ئىسلام ھۆكۈمىتى قۇرۇش مەقسىتىگە يېتىشى ، تۈركىستاندىن يات ئۇنسۇرلارنى قوغلاپ چىقىرىش بىلەنلا مۇمكىن بولاتتى. دېمەك ، چىنلارنىڭ مەۋجۇد بولۇشى مەقسىتىمىزگە يېتىشكە خىلاپ بولغىنىدەك ، تۇنگانلارنىڭ مەۋجۇد بولۇشىمۇ ئوخشاشلا بۇنىڭغا خىلاپ ئىدى. تۇنگانلارنىڭ ، بىز مۇسۇلمانىمىز دېگىنىدىن باشقا ھەر بىر ئىشى خىتايدىن قېلىشمايتتى. ئىنىڭ ئۈچۈن ئىككى دۈشمەننىڭ بىرى بىلەن ۋاقىتلىق مادارا قىلىش لازىم ئىدى. ئىككى دۈشمەندىن قايسىسى بىلەن ئەۋۋەل

كېلىشىپ تۈرۈشىنىڭ تۈركىستانلىقلار ئۈچۈن پايدىلىقراق بولۇشىنى بىلەرمەنلەر ، سىياسەتچىلەر ئايرىسۇن ، دەپ بىز شۇ چاغدىكى تۈركىستاننىڭ ئەپكار ئومۇمىيىسىنى ، ئىنقىلاپچىلارنىڭ روھى دۇنياسىنى قىسقىچە بايان قىلماقچىمىز. ئۇ چاغدىكى ئومۇم خەلقنىڭ ئورتاق پىكرى ئىسلامنى گۈللەندۈرۈش بولۇپ ، قورقۇنچىسى خىتايلارنىڭ ھىلىسى ئىدى. تۈركىستاندا قاچانلا ئىنقىلاب بولسا ، خىتايلار ئالدامچىلىق بىلەن كېلىشكەن بولۇپ تۈرۈپ زىيان يەتكۈزەتتى ھەم ئىنقىلاب ۋاقتىدىكى خىتايلاردا ماددى كۈچ بولمىغانلىقتىن ، بولشىۋىكلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى بىلەتتى. نەتىجىدە ۋاقىتلىق كېلىشىمنى تۇنگان بىلەن بولسا ئىكەن دەيتتى. دېمەك ، تۇنگانلار ۋەھشى ، قانخور دۈر ، لېكىن جاھىل ، نوپۇسى ئاز بولغانلىقتىن ، خىتايلارنى تۈگىتىپ بولغاندىن كېيىن تۇنگانلارنى تۈگىتىش ئاسان دەپ قارايتتى. ئىنىڭ ئۈچۈن جىمسا كېلىشىمدىن ھەيران بولۇشتى. شۇنىڭ بىلەن ئىنقىلاپچى ئەرباپلاردىن نىياز دېھقان ھەمراھلىرى بىلەن قايتىپ كەتتى. تۇرپانلىق ئابدۇسەمى بېكمۇ قارشى چىقتى. ھەقىقەتەن خوجا نىياز ھاجىلار ئۆزلىرى ئاددى بىر خىتاي مەمۇرلىق نامىنى تاقىۋېلىپ يامان ئىش قىلغان ئىدى. دېمەك ئىنقىلاب ، ئالدى بىلەن قۇمۇلدىن باشلىنىپ ، تۇرپان ئاندىن كېيىن باشقا يەرلەردە بولغىنى ئۈچۈن پۈتۈن تۈركىستان خەلقى قۇمۇل ، تۇرپان ئىنقىلاب باشلىقلىرىدىن خوجا نىياز ھاجى ، مەھمۇد مۇھىتىلارغا چەكسىز قەلبىدىن ھۆرمەت قىلاتتى. بولۇپمۇ خوجا نىياز ھاجىنى كۆرۈشكە مۇشتاق ئىدى. خەلق تۈركىستاننىڭ بۈيۈك بىر داھىسى دەپ ئىشەنگەن كىشى پۈتۈن تۈركىستاننىڭ ، ئومۇمي تۈركىستان خەلقىنىڭ پىكرىنى ، مۇجاھىدلارنىڭ مەسلىھەتىنى ئالماي ، بىر خىتاي مەمۇرلىقىنى ئۆزىگە تاقىۋالغانلىقى خەلقنى تەشۋىشكە سېلىپ قويدى. قىيىن يولغا كىرىپ كەتتى. نەتىجىدە خوتەن ئالاھىدە بىر خانلىقنى داۋا قىلدى ، كاشغەردە باشباشتاقلىق دەۋر سۈرۈپ ئىستىقلال تەشكىلى بىلەن ئاياغلاشتى. خوجا نىياز ھاجى ، مەھمۇد مۇھىتىلار جىمسادىن توقسۇنغا چۈشۈپ ئۇ يەردىن قارا شەھەرگە ئۆتۈپ كەتتى. قارا شەھەردە ما شىمىن تەييارلىغان بىرەر مىڭ تۇنگان ئەسكەر بار ئىدى. خوجا نىياز ھاجى قارا شەھەرگە كەلگەندە تۇنگانلار بىلەن سوقۇشۇپ قارا شەھەرنى پەتھى قىلدى.

خوجا نىياز ھاجى جىمسادىن قارا شەھەرگە يۈرۈش قىلغاندا ، ما جۇڭيىڭ گۈچىڭدىن ئۈرۈمچى تەرەپكە ھەرىكەت قىلىپ پوكاڭغا بارغاندا، ئۈرۈمچىدىن شېڭشىسەي چىقىپ سوقۇشىدۇ. نەتىجىدە ما جۇڭيىڭ مەغلۇپ بولۇپ، قېچىپ گۈچىڭدىمۇ تۇرالماي پىچانغا چۈشىدۇ. ما جۇڭيىڭ گەنسۇغا قايتىپ كېتىش ياكى تۈركىستاندا قېلىش ھەققىدە تەشۋىش قىلىپ تۇرغاندا ، تۇرپاندىن ئابدۇللېتىپ قازى ئاخۇنۇم بېرىپ تۇرپانغا تەكلىپ قىلىپ ، ياردەم قىلىدىغانلىقى ھەققىدە ۋەدە بېرىدۇ. ما جۇڭيىڭ بۇنى قوبۇل قىلىپ تۇرپانغا كېلىدۇ.

خوجا نىياز ھاجى ، مەھمۇد مۇھىتىلار قارا شەھەردىكى ۋاقتىدا ، كۇچادىن مەھپۇز بېك بىر بۆلۈك ئەسكەر بىلەن قاراشەھەر لارمالىغا بېرىپ خىتايلار بىلەن سوقۇشۇش ئۈچۈن قارا شەھەرگە كېلىدۇ. ئىنقىلاب داھىسى خوجا نىياز ھاجىنىڭ بۇۋى سېلىك بولۇپ قالغانلىقىنى بىلىپ ، خوجا نىياز ھاجى تەرىپىدىن بىر سىجاڭلىق مەنسۇپى ئالىدۇ. بۇ ئاردا ما جۇڭيىڭنىڭ تۇرپانغا كېلىپ قالغانلىق خەۋىرىمۇ يېتىپ كېلىدۇ. خوجا نىياز ھاجىنىڭ ئەمرى بىلەن مەھمۇد سىجاڭ ، مەھپۇز سىجاڭ ما جۇڭيىڭ بىلەن سوقۇش قىلىش ئۈچۈن توقسۇنغا بېرىپ ما جۇڭيىڭ بىلەن سوقۇشۇپ مەغلۇپ بولۇپ ، يەر ۋە ھاۋانىڭ ناچار بولۇشى بىلەن كۆپ چىقىمغا ئۇچرايدۇ . بۇ مەغلۇبىيەتنىڭ سەۋەبى بىزنىڭ ئەسكەرلىرىمىزنىڭ ئەسكىرى تەلىم كۆرمىگەنلىكىدىن ۋە تۇنگانلارنى مۇسۇلمان بىلىپ ئۆلتۈرۈشكە قولى بارمىغانلىقىدىن بولغان. تۇنگانلار ئۇنىڭ ئەكسىچە ئىدى. بۇ مەغلۇبىيەت خوجا نىياز ھاجىلارنى قارا شەھەرنى بوشىتىپ كۇچاغا چېكىنىپ كېتىشكە مەجبۇر قىلدى. قارا شەھەر ما جۇڭيىڭ قولىغا ئۆتۈپ كەتتى.

ما جۇڭيىڭ قارا شەھەر نى قولغا كەلتۈرۈپ بولۇپ ، ئۈرۈمچى بىلەن ھېسابلىشىشقا ئۆتتى. ئۈرۈمچى كۈچلىرى بىلەن خېلى ئۇزۇن تىركىشتى. خوجا نىياز ھاجى ئاقسۇغا كېلىپ چەتئەلدىن قورال ئېلىپ كېلىش پىكرىگە كېلىپ ، روسىيە

بىلەن سىياسىي مۇناسىۋەت ئورنىتىپ ، ئۇچتۇرپان يولى بىلەن ئازراق قورال كەلتۈردى. مەۋسۇلباي ، ھەمدۇللاھ ئاخۇن ۋاجىدى ۋە باشقا كىشىلەر بىر ھەيئەت بولۇپ ، تاشكەندگە بېرىپ بەزى تەشەببۇسلاردا بولغان ئىدى.

بۇلارنى بىز مۇشۇ يەردە توختىتىپ ، كاشغەر ، خوتەن ئىنقىلاپچىلىرىنىڭ ھەرىكىتىنى تەكشۈرەيلى:

كاشغەردە تۆمۈر سىجاڭ ھاكىم بولۇپ ، خوتەندە ئۆلىمالار ھەيئىتى يەنى مۇھەممەد نىياز ئەلەم ، سابىت داموللام ، مۇھەممەد ئەمىن داموللام ، ئابدۇللاھ ئاخۇن ، نۇر ئەھمەد ئاخۇن ، كامال داموللام قاتارلىق ھۆكۈمەت ئەربابلىرىنىڭ ھەممىسى ئەھلى ئىلىم كىشىلەر ئىدى. ھەممە ئىنقىلاپچىلار خوجا نىياز ھاجىنى ئىنقىلاب داھىسى دەپ ئېتىقاد قىلىشاتتى. خوجا نىياز ھاجىنىڭ ئەنجاڭ بۇۋى سىلىڭ بولۇپ ، ئالتە شەھەرگە كېلىپ قالغانلىقىدىن ھەيران بولۇپ ، كاشغەردە يىغىلىپ بىر مەسلىھەت قىلىش نىيىتى بىلەن ، خوتەندىن سابىت داموللام ، شاھ مەنسۇر (ئابدۇللاھ ئاخۇن) لار بىر مۇنچە ئەسكەر بىلەن كاشغەرگە كەلدى.

تۆمۈر سىجاڭ ، شاھ مەنسۇر ، ئوسمان ئەلى بېكلەر ئوتتۇرىسىدا مۇزاكىرە بولۇپ ، نەتىجىدە خوجا نىياز ھاجىنىڭ ئۈرۈمچى بىلەن تۈزگەن كېلىشىمنى بۇزۇشقا ، تۈركىستاننىڭ ھېچقانداق بىر يەردە خىتاي قوشۇنى قويماي يوقىتىشقا توختام قىلىشتى. ۋاقىتلىق باش قوماندانلىققا تۆمۈر سىجاڭ سايلىنىپ ، پۈتۈن كۈچى بىلەن ئۈرۈمچى تەرەپكە يۈرۈشكە باشلىدى. ئەپسۇسكى ، يېزىشقان قارار نامىغا شاھ مەنسۇر موھۇرىنى باسقان ئىكەن. تۆمۈر سىجاڭ بىلەن زىددىيەتلىشىپ ، تۆمۈر سىجاڭ شاھ مەنسۇرنى قۇرالسىزلاندۇرۇپ ، سابىت داموللام بىلەن ئىككىسىنى كاشغەردە قامايدۇ. ياركەندە تۆمۈر سىجاڭنىڭ ئەمىر بىلەن ھاپىز لوجاڭ شاھ مەنسۇرنىڭ ئىنىسى ئەمىر نۇر ئەھمەدنىڭ قۇراللىرىنى تارتىۋالىدۇ. تۆمۈر سىجاڭ خوتەننى ئۆزىگە قارىتىشقا قول ئاستىدىكى قوماندانلاردىن ھاپىز لوجاڭ ، كىچىك ئاخۇن، سىتىۋالدى جانلارنى بۇيرۇيدۇ. شۇ چاغدىكى كاشغەر قازىسى ئابدۇغوپۇر شاپتۇل خوتەنلىك بىلەن جىھاد پەرز دەپ پەتىۋا بېرىدۇ.

بىر ھەپتە بۇرۇن ئۈرۈمچىدىكى خىتاي بىلەن سوقۇشۇپ ، پۈتۈن تۈركىستاننى پەتھى قىلماستىن ئارام ئالماسلىققا ۋەدە قىلىشقان ، بەلكى قەسەم قىلىشقان مۇجاھىدلار ئۆز ئارا قىرىشىپ كېتىدۇ.

باشتا زىخۇي بولۇپ ، كېيىن يەرلىكلەرنىڭ ھەيۋىتىدىن قورقۇپ تۆمۈر سىجاڭغا ئوغۇل بولىۋالغان ما جىنسا بۇنىڭدىن پايدىلىنىپ ، تۆمۈر سىجاڭ بىلەن ئوسمان ئەلى بېكنى زىددىيەتكە سېلىپ قويىدۇ.

ئوسمان ئەلى بېك ماجىنسادىن قۇرالنى تارتىپ ئالىمەن دەيدۇ ، تۆمۈر سىجاڭ ما جىنسانى ھىمايە قىلىدۇ. بۇ زىددىيەت ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئاشكارا يۈز بېرىدۇ . ئوسمان ئەلى بېك خاپا بولۇپ ، پۈتۈن ئەسكەرلىرى بىلەن بىر كېچىدە تاغقا چىقىپ كېتىدۇ. تۆمۈر سىجاڭنىڭ ئەسكەرلىرىنىڭ بىر قىسمى خوتەن تەرەپكە ، يەنە بىر قىسمى كۈچادىن كەلمەكچى بولغان ئايالىنى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن پەيزى ئاباتقا كېتىدۇ. يېنىدا پەقەتلا بىرنەچچە يۈز ئەسكەر بىلەن توختى لوجاڭ ۋە ھامىد خان قالغان ئىدى. ئوسمان ئەلى بېكنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ تاغقا چىقماقچى بولغاندا ، بۇنى كۈتۈپ تۇرغان تۇنگانلار تۆمۈر سىجاڭ بىلەن تاغقا چىقماقچى بولىدۇ.

ئەتىسى قىرغىزلارنى قوغلاپ تاغقا چىقىدۇ. ئۇ كۈنى يېتىشەلمەي توختى لوجاڭ قەستەن ھامىد خاننى ئوسمان ئەلىنىڭ ئارقىسىدىن ئەۋەتىۋېتىپ ، ئۆزى ماشىنا بىلەن شەھەرگە قايتىدۇ. يولدا كېلىۋاتقاندا ياردەم ئۈچۈن چىققان تۇنگانلار تۆمۈر سىجاڭنى شەھىد قىلىپ ، بېشىنى كېسىپ كاشغەردە سازايى قىلىدۇ. ئارتۇش كىچىك ئاخۇن ، ئوسمان ئەلى بېك نەچچە قېتىم قۇرالسىزلاندۇرۇشقا ئۇرۇنغاندا تۆمۈر سىجاڭ بالام دەپ ھىمايە قىلىۋالغان ئىدى. ۋاقتى كەلگەندە تۇنگان ما جىنسا ئۇنىڭ ئەدىلىگە ئوق بەردى ، ئۇنىڭ بىلەنلا توختاپ قالماي بېشىنى مىليونلارچە تۈرك ئالدىدا نەيزىگە سەنجىپ سازايى قىلدى.

تۇنگانلار بىر ھەپتىدەك كاشغەرگە ھاكىم بولدى. كېيىن ئوسمان ئەلى بېك تاغدىن چۈشۈپ ئارتۇش ئەسكەرلىرى بىلەن بىرلىشىپ تۇنگانلارغا ھۇجۇم قىلىپ، ئىنىسىنى قۇربان بېرىپ كاشغەر كونا شەھەرنى قايتۇرىۋالدى. تۇنگانلار

يېڭى شەھەردە مۇھاسىرىدە قالدى. تۆمۈر سىجاڭنىڭ لەسكەرلىرى لەتراپتىن كېلىپ تۇنگانلار بىلەن بىرەر ئاي ئۇرۇشۇپ ، يېڭى شەھەرنى پەتھى قىلالماي ، لوسمان ئەلى بىك بىلەنمۇ كېلىشەلمەي قايتىپ ئاقسۇغا بېرىپ خۇجا نىياز ھاجىغا قوشۇلۇپ كەتتى.

تۆمۈر سىجاڭ قاماپ قويغان سابىت داموللام ، شاھ مەنسۇرلار بۇ ۋەقەدىن كېيىن قويۇپ بېرىلدى. سابىت داموللام ئۆز يۇرتى ئارتۇشقا كەتتى. شاھ مەنسۇر ياركەندگە قايتىپ بېرىپ ، لۇ يەردە قالغان ھاپىز لۇجاڭنىڭ لەسكەرلىرىدىن قۇرال ئېلىپ ، ياركەندنى خوتەنگە قوشۇپ ئۆزى ياركەندە تۇردى. ياركەنددىن چەرچەننىڭ شەرقىغىچە خوتەن ھۆكۈمەتى ئىسلامىيەنىڭ زېمىنى بولۇپ قالدى. كاشغەر يېڭى شەھەردە تۇنگان ، كونا شەھەردە كاشغەر فاتىھى ئوسمان ئەلى سىجاڭ بولۇپ ، ئاقسۇدا نەنجاڭ بۇۋى سىلىنىڭ ئىنقىلاب باشچىمىز خۇجا نىياز ھاجىم تۇرۇپ ، مەھمۇد سىجاڭ قارا شەھەر ئەتراپىدا تۇنگانلار بىلەن تىركىشىپ تۇراتتى. ماجوڭيىڭ ئۇرۇمچى بىلەن لوينىشىپ تۇراتتى ، ئۇرۇمچىدە ھەيۋەتلىك موسكۋا ھۆكۈمتى قۇرۇلۇپ بولغان ئىدى.

ئالتايدا قازاق تۈركلىرىدىن خىتايچە ئوقۇغان شېرىپخان تۆرە باشچىلىقىدا ئىنقىلاب قىلىپ ، ئالتاي ئەتراپلىرىنى تامامەن پەتھى قىلىپ بولغان ئىدى. ئىنقىلاب باشلىقى خۇجا نىياز ھاجى ئۇرۇمچى ھۆكۈمتى بىلەن بىرلەشكەندىن كېيىن، شېرىپخانمۇ شېڭشىسەي بىلەن بىرلەشتى. ئالتاينى ئىختىيارى ئىدارە قىلىشقا شېڭشىسەي تەرىپىدىن ئالتاي جىنبى سىلىڭ شىن جىن جاڭلىققا تەيىنلەندى. شۇنىڭ بىلەن ئالتايدا ئىنقىلاب بېسىقتى.

بۇ چاغدا چۆچەكتىمۇ ئىنقىلاب بولغان ئىدى. ئەمما چۆچەك پۈتۈنلەي پەتھى بولۇشتىن بۇرۇن شېڭشىسەي روس بىلەن بىرلىشىپ ، چېگرىدىن قىزىل ئوردۇ كىرىپ ، چۆچەك ئىنقىلابىنى باستۇردى. چۆچەك بۈيۈكلىرىدىن رۇزۇم باي ، ئەنسار باي ۋە ھەسەنبايلار كەبى مىليونېرلاردىن خېلى كۆپ تۈركلەرنىڭ بېشى كېسىلىپ پۇل - ماللىرى مۇسادىرە قىلىندى. چۆچەك ئىنقىلابى پاجىئەلىك ئاياغلاشتى، دېمەك ، چۆچەك شېڭشىسەي تەرىپىدىن ئىستېلا قىلىنغان ئىدى.

مىلادى 1932 - يىلىنىڭ ئاخىرلىرى خوتەن، كاشغەر، ئاقسۇ ھەر بىرى ئۆزئالدىغا ئىش كۆرۈپ ، ھەممىسى بىر غايىگە كېلەلمىگەن ئىدى.

ماجوڭيىڭ يەرلىكلەردىن يولۋاس بېك ، لۆكچۈن ۋاڭى، سەبۇر دورغىلارنى ئۆزىگە سادىق قىلىپ ، قۇمۇل ، تۇرپاندىن ئونمىڭلىغان يىگىتلەرنى ئەسكەرلىككە تۇتۇپ ، ئۇرۇمچىنى ئوق چاچار بومبىغا تۇتۇپ، ئۇرۇمچىنى بېسىۋېلىش ھەيۋىسى بىلەن ھەرىكەت قىلىۋاتاتتى. شېڭشىسەي روسلار بىلەن پۇختا سۆزلىشىپ، ماجوڭيىڭ ۋە يەرلىكلەرنى تۈگىتىپ بولغاندىن كېيىن، تۈركىستاندا روس ھىمايىسىدە خۇنخوز ھۆكۈمتى قۇرۇشنى ئۈمىد قىلاتتى.

بىزنىڭ ، ئىشەك ، ئىشەكتىن قالسا قۇلىقىنى كەس دېگەن ماقال - تەمسىلىمىزگە مۇۋاپىق ، نەنجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭمۇ ئۈيقۇسى ئېچىلىپ قالدى. ئالدىغا قېچىپ بارغان جىن شورېننى قامىدى. نەنجىڭدە تۈركىستانلىقلارغا ئازراق خىرىدارلىق قىلدى. يەرلىك تۈركىستان خەلقىنىڭ ئازراق كۆڭلىنى ئېلىشقا باشلىدى. بىر تەرەپتىن تۈركىستانغا ھەيئەت ئەۋەتىپ بەزى تەشەببۇسلاردا بولدى. نەنجىڭدىن چىققان ھەيئەتلەرنىڭ ئاۋۋالقىسى خۇۋاڭ مو سىڭ دېگەن چىن گېنىرالى بولۇپ، ھەمرا بولۇپ چىققان كىشى شەرقىي تۈركىستانلىق ئىيسا بېك ئىدى. بۇلار ئۇرۇمچىدە بىرنەچچە كۈن تۇرۇپ، شېڭشىسەينى يوقىتىپ، ئورنىغا خۇۋاڭ مو سىڭنى دوبەن قىلىشقا تەشەببۇس قىلىپ باقتى. ئەگەر بۇ ئىشتا مۇۋەپپەق بولسا ئىدى، تۈركىستاندىن روسلارنىڭ سىياسىي نۇپۇزىنى ئازراق كەسكەن بولاتتى. ئىش ئۇلار لويلىغاندەك بولمىدى. بەزى تەشەببۇسلىرى سىزىلىپ قېلىپ ، شېڭشىسەي كۆپ خىتايلارنى ئۆلتۈردى، خۇۋاڭ مو سىڭ، ئىيسا بېكلار نەنجىڭنىڭ ئارىلىشىشى بىلەن قۇتۇلۇپ قېلىپ نەنجىڭغا قايتىپ كەتتى. نەنجىڭنىڭ يەنە بىر ھەرىكىتى مەركەز خارىجىيە ۋەكىلى بولغان لىيۇ بۇجاڭنى تۈركىستانغا چىقاردى (لىيۇ بۇجاڭنىڭ يەرلىكلەر بىلەن چۈشكە رەسىمى ئىيانشان مەجمۇئەسى دە باردۇر). بۇ كىشى تۈركىستانغا كېلىپ ، ئىلىدا گېنىرال بولۇپ تۇرغان جاڭ زېخىننى تاپتى ۋە ما جۇڭيىڭنى قولغا كەلتۈردى، جاڭ زېخىن ، ما جۇڭيىڭنى بىرلەشتۈردى. ما جۇڭيىڭ جەنۇبىي تۈركىستاننى ئىدارە

قىلسۇن، جالاڭ شىمالىي تۈركىستاننى ئىدارە قىلسۇن، شېڭشىسەي ۋە يەرلىكلەرنى يوقاتسۇن، شۇنىڭ بىلەن تۈركىستان خالىس خىتاي زېمىنى بولسۇن، دېگەن پىلاننى قۇرۇپ، بۇ پىلاننى ئەنجاڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئەستىقىدىنمۇ ئۆتكۈزدى. جالاڭ زىخىن ما جۇڭيىڭ بىلەن بىرلىشىشى، شېڭشىسەينى يوق قىلىش ئۈچۈن ئۈرۈمچىگە ئەسكەر يوللىشى ھەققىدە ئەنجىڭدىن ئەمر كەلگەنلىكىنى ئىلىدا ئېلان قىلىپ، ئۈرۈمچىگە ئەسكەر ماڭدۇردى. ئەسكەرلەرنىڭ ئارقىسىدىن ئۆزى ماڭماقچى بولۇپ تۇرغاندا، تۇيۇقسىز روس چېگرىسىدىن شېڭشىسەينىڭ ئەسكەرلىرى، ئايروپىلانلىرى كېلىپ بومباردىمان قىلدى. ئۈرۈمچىگە ماڭغان ئەسكەرلىرى ئۈرۈمچىگە يېقىنلاشماستىن روسلار بىلەن سوقۇشۇپ مەغلۇپ بولۇپ، ياڭزىخۇيىنىڭ قوماندانلىقىدا بولغان ھالدا، تەگرى تىغىدىن ئۆتۈپ، ما جۇڭيىڭنىڭ قېچىپ كەلگەن يولىدا بىرلىشىپ، كاشغەرگە، كېيىن خوتەنگە كېلىپ توختىدى. ما جۇڭيىڭمۇ ئۇزۇن ئۆتمەستىن مەغلۇپ بولۇپ، ئالتىشەھەرگە قاچتى. بۇ پىلاننى تۈزگەن ئەنجاڭ مەركەز خارىجىيە ۋەكىلى ئەنجىڭغا قايتۇرۇلۇپ ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلاندى. ما جۇڭيىڭ بىر تەرەپتىن ئۈرۈمچى بىلەن ئۇرۇش قىلىۋېتىپ، يەنە بىر تەرەپتىن يەرلىكلار بىلەن ھېسابلىشىشقا مەجبۇر ئىدى. دېمەك، مەھمۇد مۇھىتى كورلىدا تۇرۇپ، داۋاملىق قارا شەھەرگە ھۇجۇم قىلىپ تۇراتتى. تۆمۈر سىجاڭنى شەھىد قىلغان ما جىنسا بىرەر مىڭ ئەسكەر، كۆپلىگەن قۇرال - ياراق، ئالتۇن - كۈمۈشلار بىلەن كاشغەر يېڭى شەھەردە مۇھاسىرىدە ئىدى. بۇلارغا ما جۇڭيىڭ تەرىپىدىن ياردەم كەلمىسە، يوق بولۇپ كېتىدىغانلىقى ئېنىق ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ما جۇڭيىڭ ئۆزىگە سادىق ئەسكەرلىرىدىن يەتتە يۈز ئاتلىق ئەسكەرنى ما جىنساغا ياردەم قىلىپ قۇتقۇزۇپ ئېلىپ كېلىشكە ئەۋەتتى. بۇلارنىڭ باشلىقى ما فويىن دېگەن بىر تۇنگان ئىدى. بۇلار كورلا باش ئەگىمىدە مەھمۇد مۇھىتى، ھاپىز بېك لوجاڭلار بىلەن توقۇنۇشۇپ، يەرلىكلار يېڭىلىپ كوچاغا كەتتى. شۇ مەغلۇپ بولغىنىچە كېيىنكى ئىنقىلابقىچە بىرەر بۈيۈك مۇۋەپپىقىيەتكە ئېرىشەلمىدى. بەدبەخت تۇنگانلارنىڭ ۋەقەسىنى مۇشۇيەردە توختىتىپ، كاشغەردە تىكلەنگەن مۇقەددەس ئاي يۇلتۇزغا قارايلى.

دۈشمەنلەر ئۆز ئىشىنى پۈختىلاپ ئالغان ئىدى.

بىر تەرەپتە شەرقىي تۈركىستان ئىنقىلابىنىڭ پاجىئەلىك ئەھۋالغا ئۇچراپ قېلىش قورقۇنچىسى تۇراتتى. كاشغەردە سابىت داموللا تۈركىستاننىڭ ئالىم ۋە مۇنەۋۋەرلىرىدىن بىرى بولۇپ، تۈركىيە، مىسىرلارنى ساياھەت قىلغان، تۈركچە شېرىن كالام، ئاقائىدى جەۋھەرى قاتارلىق كىتابلارنى يازغان بىر زات بولۇپ، تۈركىيەدىن بارغان مۇستاپا ئەلى بېكلار بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، تۈركىستان مۇستەقىل ھۆكۈمەت جۇمھۇرىيىتى تەشكىل قىلدى. مىللىي مۇستەقىللىق بايرىقىغا ئاي يۇلتۇزلۇق كۆك بايراق قوبۇل قىلىندى. مۇستەقىللىق قۇرۇلۇشى مىلادى 1933 - يىلىنىڭ (قول يازمىدا 1932 - يىلى دېيىلگەن) ئاخىرلىرى ئىدى. ھۆكۈمەت ئەزالىرى: خوجا نىياز ھاجى رەئىس جۇمھۇر، سابىت داموللا باش ۋەكىل، مەھمۇد مۇھىتى ئەركان ھەرب رەئىسى تەيىنلەندى، بۇلاردىن ئىككىسى ئاقسۇدا ئىدى. ئوراز بېك ھەربىي ئىشلار نازىرى، يۈسۈف جان مەركەز قوماندانى، زەرىف قارى ئەدلىيە نازىرى، يۇنۇس بېك سەئىدى ئىچكى ئىشلار نازىرى، قاسىم جانھاجى تاشقى ئىشلار نازىرى، ئەلى ئاخۇنباي مالىيە نازىرلىقىغا تەيىنلىنىپ، مىللىي ئىستىقلالدىن قەغەز پۇل چىقىرىپ ئىشلىتىلگەن ئىدى. چەتئەلگە تەمسىلچىلىككە مۇستەپا ئەلى بېك ئەۋەتىلگەن ئىدى. ئەندى بىز ئازراق ئاچچىق ھەقىقەتلەرنى ئېتىراپ قىلىپ ئۆتىمىز: دېمەك مىللىي مۇستەقىللىق بىلەن خوجا نىياز ھاجىنىڭ بۇۋى سىلىڭلىقىنى ئازراق پەرق قىلالىتتۇق. بىر تەرەپتەئاي يۇلتۇزلۇق كۆك بايراق كۆتۈرگەن، يەنە بىر تەرەپتە خىتاي بايرىقى كۆتۈرۈلگەن، خوتەندە پادىشاھلىق نامى ئەمەلدىن قالمىغان ئىدى، ئەمما ۋاقىت ئۆتكەن ئىدى. روسلار خوڭخوزا ھۆكۈمىتى قۇرۇشقا قارار قىلغان ئىدى. ھايات بولغان پۈتۈن تۈركىستانلىقلار بىر تەرەپ، بىر دىل بولۇپ، يەنى مىللىي مۇستەقىللىق بايرىقى ئاستىدا قارار قىلغان بولسا ئىدى، بىرەر پايدا چىقىپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى. ئەپسۇسكى، ئۇنداق بولماي ھەر بىر ئەسكەر بېشى بولغان كىشىلەر پادىشاھلىق مۇشۇ، كوچ - قۇۋۋەت مۇشۇ، دەپ ئويلاپ قالدى. مۇستەقىل ھۆكۈمەت ئاقسۇدىكى خوجا نىياز ھاجىنى جۇمھۇر رەئىسى سايلىدى. بىر تەرەپتىن ئەھمەد تەۋپىق،

ئابدۇلغەپۇر ھاجىلاردەك زاتلار مىللىي ھەرىكەتلەرگە خېلى تۈيغۇنلۇق بەرگەن ئىدى. خوجا نىياز ھاجى ئاقسۇدىكى چاغدا باش ۋەكىل، قالغان ھۆكۈمەت ئەركانلىرى كاشغەردە ئىدى. بۇلار ئۆز مەنپەئەتىگە ئېرىشمەكنى يەرلىك قوماندانلارنىڭ ئارىسىغا مۇناپىقلىق ئۇرۇغىنى چېچىش بىلەن ئەمەلگە ئاشىدىغانلىقىنى تونۇپ يېتىپ ، كاشغەردىكى تۈرك قوماندانلىرىنىڭ خوجا نىياز ھاجىغا سۈيىقەست قىلماقچى ئىكەنلىكىنى يېزىپ ، سادە دىل خوجا نىياز ھاجىنى ئىشەندۈرۈپ بولغان ئىدى. ئەھمەد تەۋپىقنىڭ تۈركىستاندىن چىقىرىلىشى بۇ ئەھۋالغا مۇناسىۋەتلىكتۇر. مۇستەقىللىقىمىزنىڭ يىقىلىشىغا سەۋەب بولغان ئىشەنچسىزلىكنىڭ ئۇرۇغى مۇشۇ. روسىيەدە تەربىيەلەنگەن ئۇيغۇرلاردىن ھەر بىرسى قېچىپ ئۆتكەن بولۇپ ، ئىنقىلاپچىلار قاتارىغا كىرىۋالغان ئىدى. ئەنە شۇلار ئىستىقلال ئەركانلىرى ئارىسىدا ئىغۋا پەيدا قىلىپ ، مۇناپىقلىق ، ئىشەنچسىزلىك تۇغدۇرۇپ قويغان ئىدى. شۇنىڭ بىلەن رەئىسى جۇمھۇر خوجا نىياز ھاجىنىڭ باش ۋەكىل سابىت داموللىغا ئىشەنچىسى بولمىغان ئىدى. شۇنىڭ بىلەن ئىستىقلال ھۆكۈمىتى ئەھمەد تەۋپىقنى يۇرتتىن قوغلاپ چىقارغان ئىدى. شۇنىڭدەك ئابدۇلغەپۇرھاجىنىمۇ قاماپ قويغان ئىدى. خوجا نىياز ھاجىنىڭ يېنىغا بەزى كېلىشەلمەسلىكلەرنى ھەل قىلىش ئۈچۈن مەھمۇد نەدىم ئەپەندى، زەيدىن ئاخۇنلارنى ئەۋەتكەن ئىدى. مەھمۇد نەدىم ئەپەندى خوجا نىياز ھاجى بىلەن ئۈچتۇرپاندا ئۇچراشتى. دېمەك كاشغەردە ئىستىقلال ھەرىكىتى داۋام قىلىۋاتقاندا ، ماجۇڭيىڭ تەرىپىدىن كاشغەر يېڭى شەھەردە مۇھاسىرىدە قالغان ما جىنساغا ياردەمگە ئەۋەتكەن ما فۇيەن قوماندانلىقىدىكى بىرەر مىڭ تۇنگان ئەسكىرى ئاقسۇغا كېلىپ قارا يۇلغۇندا سوقۇشتى. يەرلىك خەلق باشلىقلىرىدىن خوجا نىياز ھاجى، باي سىجاڭ، مەھمۇد سىجاڭلار بولۇپ، قارا يۇلغۇندا باي سىجاڭ شەھىد بولدى. يەرلىكلار مەغلۇپ بولۇپ، ئاقسۇنى تاشلاپ ئۈچتۇرپانغا چىققان ئىدى. شۇنىڭ بىلەن تۇنگانلار ئاقسۇنى ئىشغال قىلغان ئىدى.

شۇنى ئەسلەپ ئۆتۈش لازىمكى، شۇ ۋاقىتتا يەرلىكلارنىڭ سانى تۇنگانلاردىن كۆپ ئىدى. قۇراللىرى يېتەرلىك ئىدى. دېمەك، ئۈچتۇرپان ئارقىلىق خوجا نىياز ھاجى خېلى كۆپ ئوق، بىر نەچچە يۈز مىلتىق كەلتۈرگەن ئىدى. بۇ مەغلۇبىيەتنىڭ سەۋەبى نېمە؟ دېسە، بىز تەجرىبىمىزگە ئاساسەن جاۋاب بىرىمىزكى، ئەسكەرلىرىمىز تەلىمسىز ئىدى. ھەممىمىزنىڭ كۆڭلىمىزدە تۇنگانلار مۇسۇلماندۇر. ئۇلار بىلەن ئۇرۇشۇپ ئۆلسە كاپىر ئۆلۈمدە ئۆلەرمىش ، دېگەن يالغان سۆز تارقاتقۇچىلار بولۇپ، ئەسكەرلەرنى ۋەسۋەسىگە سېلىپ قويغان ئىدى. مانا شۇنىڭ بىلەن ئەسكەرلىرىمىز تۇنگانلار بىلەن كۆڭۈللۈك سوقۇشماي مەغلۇب بولغان ئىدۇق.

مەھمۇد نەدىم ئەپەندىلار خوجا نىياز ھاجىنى كاشغەرگە تەكلىپ قىلدى. خوجا نىياز ھاجى، مەھمۇد سىجاڭلار ئۈچتۇرپاندىن تاغ يولى بىلەن كاشغەرگە كەلگەندە، قىرغىز قالى بېك يولدا توسۇپ خوجا نىياز ھاجىنىڭ ئوق ، خەزىنە يۈكلەنگەن ئۈلگىلىرىنى ئولجا ئېلىشقا ئۇرۇندى. لېكىن مۇۋەپپەقىيەتسىزلىككە ئۇچراپ ، مەغلۇپ بولدى. خوجا نىياز ھاجى ئارتۇشقا كەلگەندە كاشغەردىن باش ۋەكىل قاتارلىق پۈتۈن دۆلەت ئەركانلىرى قارشى ئېلىپ كاشغەرگە چۈشۈردى. خوجا نىياز ھاجى رەئىسى جۇمھۇرلۇق سۈپىتى بىلەن پۈتۈن قوماندانلارنى يېڭى شەھەرگە ئومۇميۈزلۈك ھۇجۇم قىلىشقا بۇيرۇق چۈشۈردى. مەھمۇد مۇھىتى ئەركان ھەرب رەئىس لىقىغا، نۇراز بېك ھەربىي نازىرلىقىغا، يۈسۈپجان مەركىزى قوماندانلىققا بەلگۈلەندى. كىچىك ئاخۇن ئەسكەرلىرى بىلەن يېڭى شەھەرگە ھۇجۇم باشلىدى. يىگىرمە كۈنلۈك ئۇرۇشتىن كېيىن يېڭى شەھەر پەتھى بولدى. شۇنى ئەسلەپ ئۆتۈش لازىمكى، نېمە ئۈچۈن يېڭى شەھەر مۇھاسىرەسىدە مەھمۇد مۇھىتىدىن كۆرۈلگەن پىداكارلىق، نۇراز بېك ، يۈسۈپجانلاردىن كۆرۈلمىدى؟

ھەربىي نازىر بولغان نۇراز بېك يۇقىرىدا زىكىر قىلىپ ئۆتكەن ئوسمان ئەلىنىڭ مۇئاۋىنى ئىدى. ئوسمان ئەلى ئىستىقلال تەشكىلىدىن باشتارتقىنى ئۈچۈن، ئوسمان قانداق قىلىپ نۇراز بېك قىرغىز ئەسكەرلىرى ئۈستىدە بولۇپ قالغان كىشىدۇر. ھازىر يوقتۇر. بولشېۋىكلار تەرىپىدىن يوق قىلىنغان.

يېڭى شەھەر مۇھاسىرىسىدە بۈگۈن ئەتە پەتھى بولىدۇ دەپ تۇرغاندا، ئاقسۇدىن مافويەننىڭ كەلگەنلىك خەۋىرى يېتىپ كەلدى. شۇ كۈنى يېڭىساردىن ئەمىر نۇر ئەھمەد بېك بىرەر مىڭ ئەسكەر بىلەن كاشغەرگە كەلگەن ئىدى. مەسلىھەت بىلەن خوجا نىياز ھاجىم نۇر ئەھمەد بېك قوماندانلىقىدا باشقا بىر نەچچە ئەسكەر بىلەن مافويەننى توسماق ئۈچۈن پەيزاۋاتقا باردى. لېكىن تۇنگانلارنى توسالماي خوجا نىياز ھاجىم كاشغەرگە يېنىپ كەلدى. نۇر ئەھمەد بېك يېڭىسارغا قايتىپ كەتتى. خوجا نىياز ھاجى قايتىپ شەھەرگە كىرىشى بىلەن پۈتۈن قوماندانلار ئارىسىدا تەشۋىش پەيدا بولدى. يېڭى شەھەر مۇھاسىرىسى ئەمەلدىن قالدى. شۇ كېچىسى شەھەرنى تاشلاپ پۈتۈن قوماندانلار تارقاپ كەتتى. خوجا نىياز ھاجى مەھمۇد سىجاڭ بىلەن يېڭىسارغا كەتتى. ئوراز بېك ... يولغا چىقىپ كەتتى. يۈسۈپجان تاشقورغان يولىغا، كىچىك ئاخۇن ئارتۇشقا چىقىپ كەتتى. باش ۋەكىل بىچارە ھەممە كۈچىمىزنى توپلاشقا كىرىشىپ، يۈسۈپجان، ئوراز بېك، زەيدىن ئاخۇنلارنى يىغىپ كاشغەرگە ھۇجۇم قىلدى. لېكىن ياخشى نەتىجە چىقماستىن، ئەكسىچە كاشغەردە قەتلىئام، مۇسادىرە بولۇشقا سەۋەب بولۇپ قالدى. دېمەك بىر كۈنى تۈرك ئەسكەرلىرى كاشغەر كونا شەھەرگە ھۇجۇم قىلىپ كىرگەن ئىدى، خېلى تۇنگان ئەسكەرلىرىنى ئەسىر قىلىپ، نەتىجىدە پالاكەتكە ئۇچراپ قايتىپ چىقىپ كەتتى. باھانە تاپالماي تۇرغان تۇنگانلار شەھەرنى قەتلىئام ۋە بۇلاڭ-تالاڭ قىلدى. 10 مىڭ شەھەر خەلقىنىڭ بېشىنى كەستى. ئۇرغۇنلىغان پۇل-ماللارنى مۇسادىرە قىلدى.

خوجا نىياز ھاجى، مەھمۇد مۇھىتىلار ياركەندگە باردى. شاھ مەنسۇر بىلەن ئۇچرىشىپ، تۇنگانلار بىلەن ئۇرۇشماقچى بولۇپ، يەنە كاشغەرگە كېلىپ تۇنگانلار بىلەن سوقۇشۇپ يەنە مەغلۇبىيەتكە ئۇچراپ، خوجا نىياز ھاجى ئۈركەشتامغا چىقىپ كېتىپ، مەھمۇد مۇھىتى مەكىتكە كېلىپ تۇردى. كاشغەرنى تولۇق ئىستېلا قىلغان تۇنگانلار يېڭىسارغا كېلىپ نۇر ئەھمەد بېك بىلەن سوقۇش باشلىدى. نۇر ئەھمەد بېك ساباتلىق بىر يىگىت بولۇپ، يېڭىسارنى بوشاتماي يىگىرمە كۈندەك جەڭ قىلدى. ياخشى قۇراللىرىدىن ئايرىلدى. شۇنداقتىمۇ بوشاتماي جەڭ قىلىپ تۇردى. تۇنگانلار كۆپ چىقىمغا ئۇچرىدى. تۇنگانلار مەجبۇرى ئەسكەرلىككە تۇتۇۋالغان تۈرك يىگىتلىرى مىلتىقلىرىنى نۇر ئەھمەد بېك ئەسكەرلىرىگە سېپىلدىن سۇنۇپ بېرىپ ئۆزلىرى تۇنگانلار قولىدا شەھىد بولدى. كېيىنكى كۈنلەردە ما جۇڭيىڭ ئۇرۇمچىدە مەغلۇپ بولۇپ، قارا شەھەر، كۇچاغا كېلىپ، كۇچادا ئىلىدىن كەلگەن خىتايلار بىلەن بىرلىشىپ، ئۇرغۇن كۈچ توپلاپ كاشغەرگە يېتىپ كېلىشى، يېڭىساردىكى ئۇرۇش كۈنلىرىگە ئۇدۇل كەلگەن ئىدى. دېمەك ما جۇڭيىڭ پۈتۈن كۈچى بىلەن يېڭىسارغا ھۇجۇم قىلدى. بۇ ئارىدا مەھمۇد مۇھىتى، شاھ مەنسۇر، يۈسۈپجان ۋە باش ۋەكىللەر بىرىپ يېڭىساردا نۇر ئەھمەد بېككە ياردەمدە بولدى. ئەپسۇسكى شاھ مەنسۇر شەھىد بولدى. قالغان ئەسكەرلىرى تارقاپ كەتتى. يېڭىسارنى تۇنگانلار ئىستېلا قىلدى. نۇرئەھمەد بېك ئوغۇل بالىدەك شەھىد بولدى.

خوجا نىياز ھاجى ئۈركەشتامدىن كەلدى. مۇشۇ كۈنلەردە ئۇرۇمچى قۇۋۋىتى كۇچاغا كېلىپ قالغان ئىدى. ما جۇڭيىڭ كاشغەردە ئىدى. خوجا نىياز ھاجىلار ياركەندگە كەلدى. خوتەن ھۆكۈمىتىنىڭ باش قوماندانى مۇھەممەد ئەمىن داموللامۇ ياركەندگە كەلگەن ئىدى. خوجا نىياز، مەھمۇد مۇھىتىلارغا ئىككى يول بار ئىدى. بىرى، ئىستىقلال بايرىقى ئاستىدا تۇرۇپ جان بېرىش، يەنە بىرى، جىمساردا كېلىشىم قىلغان شېڭنىڭ ئالدىغا بېرىش. بۇلار كېيىنكى يولنى تاللىدى. باش ۋەكىلنى تۇتقۇن قىلدى. ئەمىر مۇھەممەد ئەمىن داموللا خوتەنگە قايتتى. خوجا نىياز ھاجى، مەھمۇد مۇھىتىلار ئاقسۇغا كېلىپ، شېڭشىسەي قۇۋۋىتىگە قوشۇلدى، باش ۋەكىل سابىت ئابدۇلباقى ئوغلىنى شېڭشىسەيگە تاپشۇردى. يۈسۈپجانلار تاشقورغان تەرەپتە قالدى. ئوراز بېك تاغقا چىقىۋالدى.

1934 - يىلى (قولىيازمىدا 1933 - يىلى دېيىلگەن) 3 - ئايدا تۈركىستان مىللىي ئىستىقلالى ۋە مۇقەددەس بايرىقى يىقىتىلدى.

ما جۇڭيىڭ يېڭىسارنىڭ ئىشىنى پۈتتۈرۈپ خوتەنگە ھۇجۇم قىلدى. خوتەن مۇجاھىدلىرى 10 مىڭلارچە قۇربان بېرىپ، ئېخىرى مەغلۇپ بولۇپ، ئەمىرى كەبىر مۇھەممەد ئەمىن ھەزرەت ھىندىستانغا چىقىپ كەتتى. باشتا مەلىك (پادشاھ

) بولغان مۇھەممەد نىياز ئەلەم ئۈنگانلار تەرىپىدىن شىن جىن چالڭ (ۋىلايەت رەئىسى) ئۇنۋانى بېرىلىپ ئىشلىتىلدى.
خوجا نىياز ھاجى ، مەھمۇد سىجاڭ ئاقسۇدا ئۇرۇمچى ئەسكەرلىرى بىلەن ئۈچ ئايدەك تۇرۇپ ، كاشغەردىكى ما جۇڭيىڭغا ھۇجۇم قىلغاندا ، ماجۇڭيىڭ ئۈركەشتام بىلەن ئۆتۈپ ئۆزىنى روسلارغا تەسلىم قىلدى. ئۆز ئورنىغا ما خوسەن دېگەن تۇنگانىنى ئەسكەر باشلىقى تەيىن قىلىپ خوتەنگە يولغا سالدى. ما جۇڭيىڭنىڭ روسيەگە بېرىۋالغانلىقىدىنمۇ ؟ ما جۇڭيىڭنىڭ ئەسكەرلىرىگە خوتەن ۋىلايىتىگە ئۇرۇشىغا يول قويۇلۇپ ، ئۇرۇمچى تەرەپتىن ئۇرۇش توختىدى، دوپ ئېلان قىلدى.
خوجا نىياز ھاجى ئۇرۇمچىگە چاقىرتىلىپ پۇ چۇشىلىق ئەمەل بېرىلدى. مەھمۇد مۇھىتى كاشغەر ئۇيغۇر تۈرك ئەسكەرلىرىگە باش ۋە جىن لى پۇ سىلىڭلىقتا تۇردى.
ما جۇڭيىڭ بىلەن بىرلىشىپ تۇرغان يولبارس بېك قۇمۇلنىڭ جىن بىسىلىڭى بولدى. شېرىپخانمۇ ئالتاي ۋالىلىقىدا تۇردى. تۈركىستاندا خەلق قۇرۇلتىيى ، ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى دېگەن ناملاردا خەلق تەشكىلاتلىرى قۇرۇلدى. ئوقۇشقا يول قويدۇق، ئىستىبداتنى يوق قىلدۇق، ھەر مىللەت ھوقۇقتا باراۋەر بولدى، دەپ يالغان تەشۋىقات تارقىتىلدى. ئەپسۇسكى بۇ بىر ئالدامچىلىقتىن ئىبارەت بولدى. بۇ ئىگسەنجۇي نامى بىلەن يەنە گ پ ئۇ ئېچىپ خەلقنى قامىغلى ، ئۆلتۈرگىلى تۇردى. تۈركىستاننىڭ ھەممە يېرىدە ئۆلۈم خەلقنىڭ بۇرنىغا پۇراپ تۇرىدىغان بولۇپ قالدى. ئاخشىمى ئورنىدا ساق ياتقان كىشى كېچىسى يوق بولۇپ كەتسە، بالا چاقىسى ئەگە كەتكىنىنى بىلىپ تۇرۇپ باشقىلارغا تىنالماس بولۇپ قالدى. ھوقۇق ، ئوقۇ دېگەن نەرسىلەر خەلقنىڭ كۆڭلىدىن تامامەن چىقىرىلىپ، جان قورقۇنچىسىدا قالدى. تۈركىستاندا مەن دېگەن كىشىلەرنى قويماي ، نۇۋەت مەھمۇد مۇھىتى ، يولبارس بېكلارغا كەلدى. بۇلارنىڭ بىرى ھىندىستانغا، يەنە بىرى خىتاي ئىچىگە قېچىپ كەتتى. مەھمۇد سىجاڭ چەتئەلگە چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، تۈرك ......
مىلادى 1936 - يىلى شەرقىي تۈركىستاندا غەربىي تۈركىستاندا كۆرۈلگەن نەرسىلەر تامامەن كۆرۈلدى. ھېچقانداق بىر تۈرك بالىسىنىڭ تاقىتى ، ۋىجدانى كۆتۈرەلىگۈدەك يەر قالمىدى. تۈركىستاندا 14 مىللەت ، ھۆكۈمەتنىڭ مۇھىم ئالتە شوئارى، 4 - ئايدا بايرام ئۆتكۈزۈشتەك شۇملۇق، تۈرك قېنى، ۋىجدانى كۆتۈرمەيدىغان نەرسىلەر يۇرتىمىزدا ئىجرا قىلىندى. ئېغىزدا تۈركىستان چىن جۇمھۇرىيىتىنىڭ بىر قىسمى دېيىلسىمۇ، بولشېۋىكلار ئىدارىسىگە ئۆتۈپ بولغانلىقىنى ھەركىم بىلەتتى. ھەتتاكى مۇقەددەس قۇرئاننىڭ ھۆكمىگە مەۋجۇت ھۆكۈمەتنىڭ يولى توغرا كېلىدۇ ، دەپ رىسالە نەشر قىلىندى.
ھەر بىر شەھەردە ھەركۈنى دىندار، ۋىجدانلىق كىشىلەردىن قانچىسىنىڭ يوقىلىپ كېتىشى تەبىئىي بىر مەسىلە بولۇپ قالدى. چۈنكى مەسلەكداشلىرىمىزدىن ئابدۇررەھىم ھاجىم، تەۋەككۇل ئەپەندىلەر، مەھمۇد مۇھىتى كاشغەرگە كەلگەندىن بېرى ، بىر بۆلۈك مۇنەۋۋەر كىشىلەر مەسلەن ، مەجىددىن بېك، ئابدۇللاھ بېك داموللا، باي ئەزىزى، مايىد، پەيزۇللاھلار مەكتەبلىرىنى تەرەققى قىلدۇرۇپ، ئۆز مەقسىتىمىزگە بۇرايمىز، پۇرسەتتىن پايدىلىنىمىز دەپ تىرىشىپ باقتى. لېكىن دۈشمەن بۇنىمۇ كۆپۈككە ئايلاندۇردى. دېمەك مەھمۇد مۇھىتى ، مەجىددىن بېك، باي ئەزىزى، ئابدۇللاھ بېك داموللا، مايىد، پەيزۇللاھلار چەتئەلگە چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر بولدى ۋە چىقىپ كېتىشتى. كاشغەردە ياركەند . . . . ئۇلارغا ئىككى يول بولۇپ ، بىرى سوقۇشۇپ قۇربان بولماق، يەنە بىرى ئۇرۇمچى ھۆكۈمىتىگە ئىتائەت قىلىش. بەشتىن ، ئوندىن ئۆلتۈرۈلۈش. دېمەك تۈركىستاندا ئەسكەرلىرىمىز . . . كىرىزىدىن ئۆتكەن ئىدى. يۈسۈپجان ، ئوسمان ئەلى بېك ئەسكەرلىرى ئىتائەتتىن كېيىن، ئۆلتۈرۈلۈپ تۈگىگەن ئىدى. تەجرىبىگە ئاساسەن ئۆزلىرىنىڭ ئۆلىدىغانلىقىغا ئىشەنگەن مۇجاھىدلار يېتىپ قالغۇچە ئېتىپ قال دەپ ئۇرۇمچى ھۆكۈمىتى بىلەن ئۇرۇشتى. ئۇرۇمچى ھۆكۈمىتىنى خېلى سىقىشتۇرۇپ كورلىغىچە بارغان بولسىمۇ موسكۋانىڭ تانكىلىرى ، قىزىل ئوردىلىرى ئايروپىلان بىلەن ھۇجۇم قىلىپ ، مۇقەددەس ۋەتىنىمىزدە شەھىد بولدىلار . بەزىلىرى ياركەندنىڭ

ئۈستىدىكى ئاغلاردا ، خوتەننىڭ جەنۇبىدىكى قاراڭغۇ تاغدا بارلىقىدىن خەۋەر تاپقان بولساقمۇ ، چوقۇم بۆگۈنگىچە ئۇ يەرلەردە تۇرالمىغان بولۇشى مۇمكىن.

خۇلاسە ، بىز بۆگۈن تۈركىستاندىن ئايرىلىپ قالدۇق، تۈركىستانىمىز، ئىلىمىز، خەلقىمىز قىزىل ئوتنىڭ ئىچىدە قالدى. ئىنقىلابقا قاتناشقان بۈيۈكلىرىمىزدىن خوجا نىياز ھاجى ، يۇنۇس بېكلارمۇ ئۆلتۈرۈلۈپ تۈگىدى. 1938 ـ يىلى 12 ـ ئاي .

شەرقىي تۈركىستاندا مىلادى 1931 ـ يىلى جىن شورېنغا قارشى كۆتۈرۈلگەن ئىنقىلاب ئۈچ يىل داۋام قىلىپ شىڭ دوبەن ھۆكۈمىتىنى بارلىققا كەلتۈرۈپ، 1936 ـ يىلى ئىنقىلابقا قاتناشقانلارنىڭ بەزىسىنىڭ يوقىتىلىشى، بەزىسىنىڭ ھىجرەت قىلىشى بىلەن نەتىجىلەندى.

بىز ۋەتىنىمىزدە بولۇپ ئۆتكە پاجىئەلەرنى ، بۆگۈن دۇنيادا بولۇۋاتقان ھادىسىلەرگە سېلىشتۇرۇپ كۆرىدىغان بولساق، بىزنىڭ پاجىئەمىزگە باشقا يەرلەردە بولۇۋاتقان ھادىسىلەر ئوخشىمايدۇ. بىزنىڭ ئۈستىمىزدىكى پاجىئە ئۇلارغا سېلىشتۇرغىلى بولمايدىغان دەرىجىدە ئېغىر دۇر. دېمەك بۆگۈن دۇنيادا ئىسپانىيەدە ئۇرۇش بار ، كۆندىلىك بولغان ۋەقەلەر دۇنيا مەتبۇئاتىدا يېزىلىپ تۇرىدۇ. ھەر بىر مەيداندىكى كىشىلەرنىڭ ياردەمچىلىرى بار . مەسىلەن، فرانكۇ ھۆكۈمىتىگە پاشىست ھۆكۈمەتلەر ياردەم قىلىدۇ. كوممۇنىستلارغا روسلار ياردەم قىلىدۇ. پەلەستىندە ئەرەبلەرگە پۈتۈن ئىسلام دۇنياسى ھەمدەردلىك قىلىدۇ. چىن ياپۇن ئۇرۇشىدىمۇ ھەر بىرىنىڭ خەير خاھلىرى بار. ئەمما بىزگە نە دۇنيادا ھەمدەرت بار ، نە بىزگە ياردەمچى بار، نە بىزنىڭ ۋەتىنىمىزدە تۆكۈلگەن قانلار ، كېسىلگەن باشلارنىڭ سانى بولسۇن؟ نە باشقا خەلقلار بىلسۇن؟ پۈتۈن ئىنسانپەرۋەرلەر بىلىدۇكى، تۈركىستاندا بولۇۋاتقان ھەقسىزلىق دۇنيانىڭ باشقا ھېچقانداق يېرىدە يوقتۇر. قاپقاسىيادىن شەرقىي تۈركىستانغا قەدەر پۈتۈن مۇسۇلمانلار بولشېۋىكلاردىن قانداق كۈن كۆرۈۋاتقانلىقىنى پۈتۈن ئىسلام دۇنياسى بىلىدۇ. ئۇلار نە دىنىدىن نە دۇنياسىدىن خاتىرجەم ئەمەس. جېنىدىنمۇ ئەمىن ئەمەس. ھەتتاكى كۆپلىگەن مەسجىدلار ۋە مۇقەددەس جايلار بۆگۈن پاھىشە خانا ، شاراب خانا ، كىنو خانىلارغا ئايلاندى. پۈتۈن مۇسۇلمانلار بىلىپ تۇرۇپمۇ بىز تۈركىستانلىقلارغا باشقا مۇسۇلمانلاردىن ھېچقانداق ياردەم بولمىدى. بولشېۋىك روسلارغا نەپرەتمۇ بىلدۈرۈشمىدى. بەلكى بۆگۈن ھىندىستان ئالىملىرى بولشېۋىكلارنى ماختاپ ، بىزلارنى ئېيىپلىماقتا. يىغىسپ ئېيتقاندا ، بىز بۆگۈن ۋەتىنىمىزنى ، خەلقىمىزنى ۋە بۆگۈنكى مۇھاجىرلىق تۇرمۇشىمىزنى ئويلىساق، يەر يۈزىدە بىزدەك بىچارە ، بىزدەك ئاجىز خەلق يوقتۇر. بىز خىتايلار مۇستەملىكىسىدە ، خىتايلار روسلارنىڭ مۇستەملىكىسىدە. دېمەك بىز بۆگۈن ئىككى ئېغىر زۇلۇم ئاستىدا.

مەن يازغوچىمۇ ئەمەس ، ئالىممۇ ئەمەس، پەقەتلا بىر شەرقىي تۈركىستانلىق بولۇپ، ئىنقىلاب كۈنلىرىدە تۈركىستاندا بولغانمەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاڭلىغان ، كۆرگەنلىرىمنى ئاددى قىلىپ يازدىم. بولۇپ ئۆتكەن ئالتە يىللىق ئىنقىلابىمىزدا بەرگەن قۇربانلىرىمىزنى ئۇلۇق بىزىپ، ۋەتەن ئۈچۈن جانبەرگەن قەھرىمانلىرىمىزنىڭ ناملىرىنى ۋە بۈيۈك پاك تۈركىستانىمىزنىڭ ئومۇمي ئەھۋالىنى يېزىپ مىللىتىمىزگە تەقدىم قىلىش ھەممەتلىك كىشىلىرىمىزنىڭ ۋەزىپىسىدۇر. بۇ سەتىرلارنى يېزىشتىكى مەقسىتىم خەلقىمىز ئىچىدە، ياكى چەتئەلدىكىلەر ھۆزۈرىدا رۇشەن ئوچۇق بولمىغان ئىككى مەسىلە بولۇپ ، شۇنى ئىزاھلاشتۇر.

شەرقىي تۈركىستان ئەسلى تۈرك يۇرتىدۇر. تۈركىستاندا تۈركلەرنىڭ ياشىشى ، تۈرك ھۆكۈمىتى بولۇشى شەرتتۇر. ئەگەر يات بىرسى كېلىپ ھاكىم بولسا ، ئىنقىلاب بولۇشى تەبىئىيدۇر. تۈركىستاندا نېمە ئۈچۈن ئىنقىلاب بولمىسۇن؟ ئىستېلاچىلارغا قارشى بولغان ئىنقىلابنىڭ تەبىئىي غايىسى مۇستەقىللىقتۇر. دېمەك شەرقىي تۈركىستان ئىنقىلابىنىڭ غايىسى مۇستەقىللىقتۇر. تۈركىستاندا پارتىيلار قۇرۇلدى، ئۇلارنىڭمۇ ئەسلى مەقسىتى مۇستەقىللىق ئىدى. سىز ئىنقىلاب كۈنلىرىدە ئىنقىلاپچىلارنىڭ قايسى بىرىدىن ئىنقىلاب قىلىشتىكى مەقسىتىڭىز نېمە ؟ دەپ سورىسىڭىز ، توختىماي خىتايلاردىن قۇتۇلماق ، دەپ جاۋاب بىرەتتى. قۇتۇلماق ئىستىقلال ئالماق دېمەكتۇر.

غايىمىز ۋە سۆيگىنىمىز ئىستىقلالىمىزدۇر. جان دۈشمىنىمىز بۈگۈنكى ۋەتىنىمىزنى بۇلغاپ يۈرگەن كوممۇنىستلار ۋە ئىستىبلاچىلاردۇر. ئەي مەلئۇن قارغىلار ۋەتىنىمىزنى بىكار قىلىڭلار ! نەدىن كەلگەن بولساڭلار شۇ يەرگە قايتىپ كېتىڭلار! ۋاقتىدا كېتىۋالمىساڭلار كېيىن قىيىن ئەھۋالغا دۇچار بولىسىلەر! بار بول ئەي مۇبارەك شەرقىي تۈركىستان . ياشىسۇن سېنىڭ پارلاق ئەۋلادىڭ! ياشا شەرقىي تۈركىستان ئىستىقلال يولىدا پىداكار يىگىتلەر!

ھىجرى 1357 - يىلى شەۋۋال ئېيىنىڭ ئاخىرى

مىلادى 1938 - يىلى 12 - ئاينىڭ 24 - كۈنى لاھور (پاكىستان)

ئەمىن بېك ۋاھىدى قەلىمى بىلەن

بولۇپ ئۆتكەن ئىنقىلابىمىز تارىخىنى يازماق، بەرگەن قۇربانلىرىمىزنى تارىخ سەھىپىلىرىگە قەيت قىلماق ، ئىنقىلاب جەريانىدىكى ھادىسىلەرگە نەزىرىمىزنى ئاغدۇرۇپ ئىبرەت ئالماق، بولۇپمۇ كېلىچەك ئىنقىلابىمىزنىڭ مۇنداق بولماسلىقى ئۈچۈن تەييارلىق قىلماق، ھەر بىر تۈركىستانلىقنىڭ بۇرچىدۇر ، قەرزىدۇر.

مەن بۇ قىسقا سەترلىرىم بىلەن تۈركىستان ئىنقىلاب تارىخىنى تولۇق يازالمىغىنىمدەك، شەھىدلىرىمىزنىڭ نامىنىمۇ تولۇق خاتىرلىيەلمەيمەن. بارلىق شەھىدلىرىمىزنىڭ ئىسملىرىنى تۇرغۇزۇپ چىقىش ھەممەتىلىك قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ۋەزىپىسىدۇر. بۇ كەمتۈك قەلەم بىلەن يېزىلغان سەترلەردىن ئىنقىلاب باشلىنىشتىن بۈگۈنكى ئاچچىق مۇھاجىرىتىمىزگە قەدەر ئۆتكۈزگەن كۈنلىرىمىزنى ئەسلەش، ئىنتىقام ھېسسىياتىمىزنى يېڭىلاش، مۇھاجىرەتتىلا بولۇدىكەنمىز شۇ كۈنلىرىمىزنى ئېسىمىزدىن چىقارماسلىق، شۇ جەڭدىكى شەھىدلىرىمىزنىڭ روھلىرىنى شات قىلىش ئۈچۈن تىرىشىشنى ۋەتەنداشلىرىمىزنىڭ ھوزۇرىغا سۇنماقتۇر.

ئەمىن ۋاھىدى

31 - يىلى باشلانغان ئىنقىلابىمىز نەتىجىسىدە 33 - يىلى (قولىيازمىدا 32 - يىلى دېيىلگەن) تەشكىل قىلىنغان مۇستەقىل جۇمھۇرىيىتىمىزنى تەكرار ئەسلىمەيمىز. بۇ ھۆكۈمەت 5 ئاي ۋەزىپە ئۆتىگەندىن كېيىن تارقاپ كەتتى ، يىقىلدى. كىم يىقىتتى؟ نېمە بولۇپ يىقىلدى؟ دېگەن سوئالغا ، ئىستىقلالىمىزنىڭ قولدىن كېتىشى ۋە مۇقەددەس بايرىقىمىزنىڭ يىقىلىشىنىڭ ئامىللىرى جاھالىتىمىز، دوستنى دۈشمەندىن ئايرىيالمىغانلىقىمىزدىن كېلىپ چىققان ئىشەنچسىزلىكىمىز ، دەپ جاۋاب بېرىمىز.

مۇستەقىللىقىمىز يىقىلغاندا، 10 مىڭ قۇراللىق ئەسكىرىمىز بولۇپ، دۈشمىنىمىز ئىككى مىڭدىن ئارتۇق تۇڭگان ئىدى. دۈشمەن بىلەن ئۇرۇشۇپ مەغلۇپ بولغانلىقتىن ئەمەس، يېڭى شەھەردە مۇھاسىرىدىكى تۇڭگانلارغا ما فويىنىڭ كېلىپ قوشۇلغانلىق خەۋىرىنى ئاڭلاپ مۇستەقىل ئەسكەرلەر تامامەن شەھەرنى تاشلاپ چىقىپ كەتتى. شەھەر پۈتۈنلەي دۈشمەن قولىغا سوقۇشسىز ئۆتتى. مۇستەقىللىق بايرىقىنى كۆتۈرگەن ئەسكەرلەر خوجا نىياز ھاجى ، مەھمۇد مۇھىتىلارنىڭ ئەسكەرلىرى بولۇپ، تۇرپان ، قۇمۇلدىن كەلگەن ئىدى. ئوراز بېك قوماندانلىقى ئاستىدىكى ئەسكەرلەر قىرغىز ئەسكەرلىرى ئىدى. يۈسۈپجان قولىدىكى ئەسكەرلەر ئۆزبېكلار ئىدى. زەيدىن ئاخۇن ، كىچىك ئاخۇنلار ئارتۇش ئەسكەرلىرى بولۇپ، قوماندانلار ئوتتۇرىسىدىكى ئىشەنچسىزلىك ئەسكەرلەرنىلا ئەمەس ، پۈتۈن تۈركىستاننىڭ مۇستەقىللىقىنى ۋەيران قىلغاننىڭ سىرتىدا ، ۋەتىنىمىزنى بۈگۈنكى پاجىئەلىك ئەھۋالغا دۇچار قىلدى. شەرقىي تۈركىستاننىڭ مىللىي مۇستەقىللىقىغا روس ، چىن ۋە تۇڭگانلار بىرلىكتە قارشى تۇرغاندىمۇ، مۇستەقىللىقىمىزنى ساقلاپ قېلىش شۇنچە قىيىن بولسىمۇ ، پۈتۈن خەلق بىرلىشىپ مۇستەقىللىق ئۈچۈن خالىس نىيەت بىلەن پىداكارلىق قىلسا ئىدى ، مۇستەقىللىقىمىزنى ساقلاپ قېلىش تامامەن مۇمكىن ئىدى. ئەپسۇسكى ئۇنداق بولمىدى.

بىز تۈركىستانلىق تۈرك بولۇپ، ۋەتىنىمىز تۈركىستاندۇر . بىزگە قۇللۇق ياراشمىغاندەك، يۇرتىمىزغا دۈشمەن ياراشمايدۇ. ئەپسۇسكى جاھالىتىمىز بىزنى بۇ قارا كۈنلەرگە دۇچار قىلدى. مۇھاجىرىتىمىزغا كەلسەك تېخىمۇ خەتەرلىك ئەھۋال ئالدىمىزدا. ئەگەر بىز تۈركىستانىمىزنى دۈشمەن قولىدىن قايتۇرۇپ ئېلىشنى خالىساق ، ئىلمىي ، ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي مەسىلىلىرىمىزنى ھەل قىلىپ، ئومۇم بىر پىكىر ، بىر غايىگە كېلىشىمىز زۆرۈر دۇر. بۇ مۇمكىنمۇ ؟ بىز قۇتۇلۇش جىھادى جەريانىدا يەر يۈزىدە بىر سىغىنىش يېرى تاپالمىغان ما جۇتىيلىك ، ئەھمەد تەۋپىقلارغا ئوخشاش نەپسى ئەۋۋارىسى زاتلارنى ۋاستە قىلىپ خەلقىمىزنى غەپلەتتە قويدى. يۇرتىمىزنى بۈگۈنكى پاجىئەلىك ئاقىۋەتكە ئۇچرىتىپ جان ساقلايدىغان جايلارغا كېتىشتى. بىز مۇنداق يات ئۇنسۇرلارنى دۈشمىنىمىز چىن ، روسلاردىن ئايرىمايمىز، بەلكى بۇلارنىڭ مىللىي ھەرىكىتىمىزگە تېخىمۇ زىيانلىق ئىكەنلىكىنى ھېس قىلماقتىمىز. بىزنى ھەيران قالدۇرغان يەنە بىر نەرسە ، ئەھمەد تەۋپىققا ئوخشاش ئۇياتسىزلارنىڭ ۋەتەن سىرتىدىمۇ مىللىي ھەرىكىتىمىزگە توسقۇنلۇق قىلىشنى قەستلەپ يۈرگەنلىكىدۇر. خىيانەتچىلىك جىنايىتى بىلەن تۈركىيەدىن قوغلاپ چىقىرىلغان كىشىلەردىن ئابدۇلكەرىم دېگەن بىر كىشىنى ئۇچرىتىپ بۇلارنىڭ تۈركىستانغا نېمە ئالاقىسى باردۇر ، دەپ ھەيران بولۇپ ، يۈرگىنىمىزدە بۇ يىل ھىندىستاندا مۇھەممەد ئەكرەم دېگەننىڭ ئىسمىنى ئۇچرىتىپ قالدۇق. بەزى تۈركىستانلىقلارنى قايمۇقتۇرۇپ يۈرەرمىش. بىز تۈركىستان مۇستەقىللىق بايرىقىنى كۆتۈرگۈچىلەر ، مۇنداق كىشىلەردىن ئاگاھ بولۇمىزكى ، بۇندىن كېيىن ھەر قايسى ئۆز يولىغا ماڭسۇن!